

Av Eskil Hanssen

Studiet av semantikk har tradisjonelt vært drevet av lingvister, filosofer og sosialantropologer. Det har ofte vært lite kommunikasjon mellom de ulike teoriene - særlig har nok antropologenes aktivitet vært lite påaktet av lingvister. Lite har vært gjort for å skaffe oversikt og skape synteser, til tross for at det nok kunne være et og annet å hente ut fra en mellomfaglig kommunikasjon. Jeg tar ikke sikte på å arbeide for noen syntese som mål her og nå, men jeg vil låne synspunkter, teori, problemstillinger og forslag til løsninger fra forskjellige disipliner. Målet er først og fremst å undersøke noen semantiske forhold i norsk. Framstillinga vil nok bare i liten grad være bundet til én bestemt språketeori, men jeg vil for ordens skyld gjøre oppmerksom på at jeg ser en generativ grammatikk som det viktigste i en språketeori, og jeg betrakter semantikken eller den semantiske komponent som en del av en slik grammatikk. Jeg får vel også si at jeg er mest tilbøyelig til å mene at den semantiske komponent har en generativ funksjon.

Den første sjølstendige teori om semantikk innenfor generativ transformasjonell språketeori blei utforma av J. J. Katz og J. A. Fodor (1964). Dette arbeidet møtte tidlig sterk kritikk, bl. a. fra Uriel Weinreich (1966) og James D. McCawley (1968). Det som vel virket særlig utilfredsstillende var utredningen om de semantiske relasjonene i leksikonet. Det syntes å ligge implisitt i teorien at leksikalske enheter var isolerte - rent semantisk sett - bare knyttet sammen ved fonologisk likhet. Weinreich gikk bl. a. sterkt mot at homonymer skulle betraktes som én leksikonenheter og det prinsippet som lå implisitt i en slik tankegang: at den fonologiske form skulle være overordnet i forhold til den semantiske strukturen i et leksikon.

Mye av den senere semantiske forskning har gått ut på å analysere sammenhenger og organisering av leksikonet. Et hovedsynspunkt i mange arbeider har vært at leksikonet er en organisasjon: at de leksikalske enhetene står i forbindelse med hverandre ved bestemte relasjoner som kan analyseres og formaliseres. Manfred Bierwisch har et sted formulert sitt synspunkt klart; han mener at det kan påvises "dass die lexikalischen Einheiten keine amorphe Liste von arbiträr geordneten oder einfach isolierten Eintragungen bilden, sondern durch zu explizierende Relationen miteinander verbunden sind." (Bierwisch 1970 b, s.403 f). I et naturlig språk konstitueres leksikonet ved et universelt sett av semantiske faktorer, som svarer til de relasjonene vi har nevnt. Jfr. Bierwisch

(1969 s. 1 f.) Enhver leksikalsk enhet består semantisk sett av et sett eller en komposisjon av flere semantiske faktorer. De kan være ordnet på forskjellige måter, og en komponentanalyse går ut på å klargjøre hvilke faktorer som inngår i enheter og hvordan de er ordnet. Dette er i korte trekk hovedinnholdet av teorien i flere semantiske arbeider (Katz og Fodor (1964)¹, Weinreich (1966)). Modellen er bl. a. brukt av Bierwisch i flere semantiske analyser (1965, 1967, 1969, 1970 a og b).

I det følgende vil jeg foreta noen semantiske analyser av noen vanlige enheter fra et norsk leksikon. Ved leksikalsk enhet forstår jeg i denne sammenheng en struktur som består av tre forskjellige sett av faktorer: 1) et sett av fonologiske faktorer, 2) et sett av morfosyntaktiske faktorer og 3) et sett av semantiske faktorer. Jfr. Weinreich (1966) s. 418. Jeg anser de semantiske faktorene for å være overordnet de andre for strukturen av leksikonet (eller deler av det). Det innebærer at polyseme og homonyme ord blir representert i leksikonet med så mange enheter som de har distinkte betydninger. Jfr. Weinreich loc. cit.

Faktorene kan være ordnet eller uordnet; et uordnet sett kan kalles et knippe ("cluster"), et ordnet sett kan kalles en konfigurasjon. Faktorer som ordnes kan danne f. eks. binære opposisjoner (dikotomier), gradasjoner o. a. Semantiske dikotomier har vi ved mor:far, gammel:ung, tung:lett osv. jfr. Bierwisch (1969) s. 4 ff. Her beror betydningsforskjellen på at en faktor har positivt for-tegn i den ene enheten, negativt i den andre. De øvrige faktorene er de samme for vedkommende ordpar.

Gradasjon innebærer at en faktor opptrer med flere grader: den har ulik belastning i bestemte leksikalske enheter, eller morfosyntaktiske konstruksjoner. Dette finner en ved adjektivenes og adverbenes komparasjon og ved leksemer som f. eks. bestefar:far: sønn; pytt:dam:tjern:sjø.²

Jeg skal nå foreta en semantisk faktoranalyse av personlige pronomen i norsk. Dette del-leksikonet er forholdsvis lett å avgrense. Det består av 7 enheter, 8 om en regner med høflig til-taleform (som jeg vil se bort fra her). Dimensjonen kasus skal vi holde utenfor her, siden det er^{et} syntaktisk fenomen. Vi vil også se bort fra svaktrykksformer og enkliseformer. Vi tar utgangspunkt i de formene som fins i (skriftlig) bokmål, men analysen kan uten videre overføres til andre dialekter og sosiolekter. Også i dansk og svensk fins det samme semantiske grunnmønster som i

norsk. En grundig oversikt over systemet og historisk utvikling fins hos Beito (1970) s. 229 ff., jfr. også Knudsen (1949) s. 4 - 17.

Pronomensystemet har tradisjonelt vært analysert semantisk på grunnlag av tre faktorer: 1) TALL: distinksjon mellom ENTALL og FLERTALL (for eldre språktrinn også TOTALL), 2) PERSON: distinksjon mellom 1., 2. og 3. PERSON og 3) GENUS: distinksjon mellom MASKULINUM og FEMININUM (for eldre språktrinn også NØYTRUM). Denne analysen gir grunnlag for følgende oppstilling:

	1. PERSON	2. PERSON	3. PERSON
ENTALL	jeg/meg	du/deg	han/han hun/henne
FLERTALL	vi/oss	dere/dere	de/dem

Denne analysen er uttømmende i den forstand at den gjør rede for alle relvante semantiske distinksjoner. Den blir imidlertid problematisk hvis en skal bruke den på mer kompliserte systemer. Noe som er viktigere er at den ikke får fram finere semantiske relasjoner i det aktuelle systemet, f. eks. hvorvidt konstella- sjonene av (finere) faktorer eller distinksjoner er økonomiske.

Det er mulig å bruke en annen type faktorer; faktorer som har en mer universell karakter. Som forbilde kan vi bruke en faktoranalyse som er utviklet av antropologen Harold C. Conklin (1962 s. 134 ff.). Han har analysert "personal name substitutes" i det filipinske språket Hanunóo.

Vi benytter tre sett av faktorer, og innenfor hvert sett er det en binær opposisjon, slik at vi alt i alt får seks enkeltfaktor- er. Tre faktorer - en fra hvert sett - er tilstrekkelig til å definere en hvilken som helst enhet i dette del-leksikonet. De tre settene er:

ANTALL: BEGRENSET : IKKE BEGRENSET

AVSENDERFORHOLD: INKLUSJON : IKKE INKLUSJON AV AVSENDER

MOTTAKERFORHOLD: INKLUSJON : IKKE INKLUSJON AV MOTTAKER

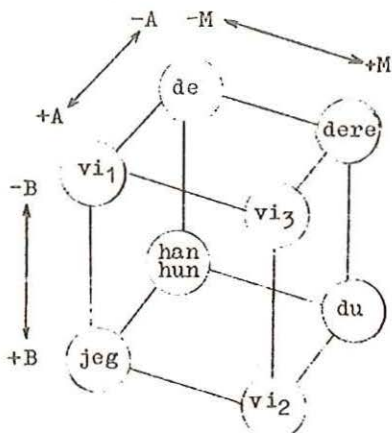
Faktorene kan betegnes +B, -B, +A, -A, +M, -M. Ett eksempel: pronomenet du er begrenset im. h. t. antall (kan bare refererer til én person) og får faktoren +B, det inkluderer ikke avsender og får -A, det inkluderer mottaker (dvs. den som en henvender seg

til) og får +M. De øvrige pronominale leksemene kan defineres slik:

jeg	+B	+A	-M
du	+B	-A	+M
vi	\pm B	+A	\pm M
de	-B	-A	-M
dere	-B	-A	+M
han/hun	+B	-A	-M

Enheten vi kan inkludere mottaker (den tiltalte), men gjør ikke alltid det, den er derfor markert \pm M. Den kan eventuelt referere til en eller flere mottakere, derfor er den markert -B. Enhetene han og hun blir definert likt når vi bare bruker disse faktorene; betydningsforskjellen mellom dem beror på ulik markering m. h. t. SEXUS. Disse faktorene skaper "ubalanse" i systemet, i og med at distinksjonen ikke er gjennomgående. Det kan for øvrig nevnes at den ikke fins i f. eks. finsk: her fins det ikke noen pronomen som er markert m. h. t. SEXUS, men bare ett pronomen hän, markert +B - A - M.

Analysen kan fremstilles i følgende tredimensjonale diagram.

Av et slikt diagram ser en fort at de faktorene som fins i det norske pronomensystemet ikke er fullt utnyttet. Det er mulig å ha andre komposisjoner av faktorene enn de som alt fins. Det vil

si at det i norsk er rom for andre personlige pronomener uten at det behøvdde forandre den semantiske strukturen i systemet som helhet, uten at det trengtes nye semantiske distinktive faktorer. Det er språkssystemet selv som åpner for slike muligheter. Vi skal se litt nærmere på disse "åpne lukene".

Det fins for det første en ikke-leksikaliseret struktur -B +A -M: 'flere, inkludert meg (den talende), men ikke inkludert deg (den tiltalte)'. I diagrammet ovenfor er dette vi₁. For det andre fins det en struktur +B +A +M: 'begrenset antall, inkludert meg, inkludert deg' dvs. 'jeg og du men ingen andre'³. Dette er diagrammets vi₂. Den tredje strukturen er -B +A +M: 'jeg og du og flere andre' - diagrammets vi₃. I norsk må den leksikalske enheten vi dekke alle disse semantiske strukturene, det vil si at dette pronomener er flertydig, i motsetning til de andre. Dette fører som regel ikke til større ulemper i praksis, i den vanlige språklige kommunikasjon, fordi språkbrukerne vil ha pragmatiske/kontekstuelle holdepunkter for å fastslå den riktige denotasjon til pronomener.

Men det hender rett som det er at vi kan bli for upresist. Sett at jeg er sammen med en gruppe mennesker og så henvender meg til en person og sier: Synes du vil skal gå ut og spise? Hvis jeg ikke gir holdepunkter er det uklart hvem jeg mener: jeg og flere andre/en annen men ikke den tiltalte eller jeg og (bare) den tiltalte eller jeg og den tiltalte og en annen/flere andre (f. eks. alle de tilstedeværende). Når det er om å gjøre å unngå slike former for tvetydighet bruker en helst andre konstruksjoner som har et presist semantisk innhold, f. eks. du og jeg, Ola og jeg, vi som er nordfra osv.

Det fins flere problemer ved de personlige pronomens semantikk - særlig hvis en trekker inn pragmatiske aspekter i større grad enn jeg har gjort her. Vi skal bare ta opp ett problem. Det gjelder den semantiske strukturen +B -A +M - den leksikalske enheten du. Dette pronomener kan brukes på en slik måte at det kommer til å stå nøytralt til motsetningene. Det får en uspesifisert referanse - noe i retning av synonymitet med hvem som helst eller enhver, kanskje riktigere man. Følgende lille kontekst kan muligens illustrere forholdet:

Mannen bare lå der, så Åse og jeg gikk bort til ham. Jeg mener du kunne jo ikke bare stå der og se på.

Dette semantiske forholdet er utnyttet meget virkningsfullt i

litterær sammenheng av Marit Paulsen i romanen Du m'Anniska.

* * *

Vi skal se på et annet del-leksikon - slektskapsord i vanlig norsk. Slektskapsordene utgjør et lite leksikon som er lett å avgrense. Det er lett å påvise hvilke ord som er positivt markert med faktoren SLEKTNING. Vi holder oss til de vanlige ordene (vanlige i norsk bokmål) og holder utenfor ordene mormor, farmor, morfar og farfar - siden disse skaper noen problemer. (Problemene er ikke verre enn at de kan løses innenfor teorien, men det ville bare komplisere framstillinga her å ta dem opp, så jeg lar det være.)

Dette leksikonet kan faktoranalyseres med bruk av tre sett av faktorer som er ordnet på bestemte måter. Egenskapen biologisk kjønn gir grunnlag for en dikotomi FEMININUM : MASKULINUM. (Det er her snakk om semantiske og ikke morfologiske faktorer.) Et annet sett av faktorer gjelder generasjon. De utgjør en gradasjon og må ses i forhold til eller orientert ut fra én bestemt person i ei bestemt genealogisk linje. Vi bruker her en abstrakt størrelse EGO som orienteringspunkt og kaller EGO-generasjonen for G1. De andre gradene er G-1 for umiddelbart foregående generasjon (mor, far), G2 for umiddelbart etterfølgende (datter, sønn). Det tredje settet av faktorer gjelder linje og bestemmes også ut fra EGO. Rett opp- og nedadstigende linje kalles L1, mens linja ved siden av betegnes L2. Med dette utgangspunktet vil enheten bestefar defineres som G-2 /L1 /MASKULINUM, søster vil være G1 /L2 /FEMININUM.

Følgende feltdiagram gir analysen i sin helhet.

	L 1		L 2		L 3	
	M	F	M	F	M	F
G-3	oldefar	oldemor				
G-2	bestefar	bestemor				
G-1	far	mor	onkel	tante		
G1	ego		bror	søster	fetter	kusine
G2	sønn	datter	nevø	niese		

De faktorene som inngår i settet GENERASJON kunne egentlig løses opp i GRAD (1, 2, 3) og i en dikotomi YNGRE : ELDRE (i forhold til 'ego'). Enhetene mor og datter ville da kunne analyseres som:

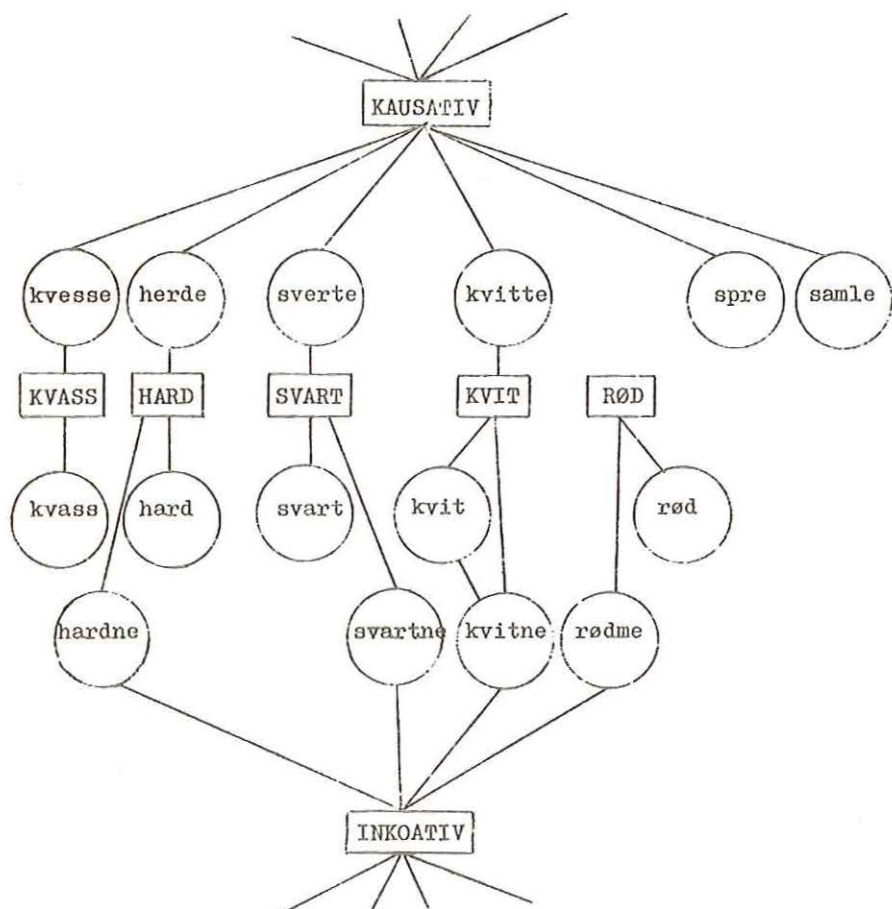
GRAD 1/ELDRE/L 1/FEMININUM og GRAD 1/YNGRE/L 1/FEMININUM. Men en slik oppløsning er unødvendig og fører bare til en mindre økonomisk beskrivelse. Vi må i det store og hele forutsette at flere av de semantiske enhetene - faktorer eller sett av faktorer - som vi velger å betrakte som de relevante betydningsskillende faktorer, kan vise seg å være sammensatte av flere begrepskomponenter, som kan gi grunnlag for finere oppløsning. Og i enkelte tilfelle kan det være helt nødvendig å foreta slike oppløsninger.

De faktorene som vi har brukt her vil en kunne anvende i analyse av slektskapstermer i andre språk - det kan være fristende å anta at de har en universell karakter. Det er i så fall ikke noen særlig interessant erkjennelse. Det interessante er derimot at faktorene kan ha helt andre funksjoner i forhold til det eksisterende leksikon i andre språk. Kombinasjonene av faktorer til leksikalske enheter og den vekt de forskjellige faktorene får, er det som skaper de interessante semantiske ulikheter mellom forskjellige språk. Det kan her nevnes at det afrikanske språket chinyanja ikke har belastning på motsetningen LINJE i generasjonen G-1: det fins bare en term for 'far/onkel': atate, og tilsvarende for 'mor/tante'. Det henger sammen med sosiale strukturer og den funksjon som slektinger har i forhold til hverandre; det er liten skilnad i sosiale funksjoner mellom f. eks. far og onkel.

Diagram over slektskapstermer i chinyanja fins hos Sigurd (1967) s. 26. Slektskapsord i samisk er analysert av Bergsland (1945).

I den tredje og siste analysen skal vi ta for oss en gruppe leksikalske enheter som inneholder et faktorsett FARGE. Det forekommer i flere adjektiv, i substantiv (rødt, grønt o.a.) og i noen verb. Faktorsettet må oppløses videre i enkeltfaktorer som RØD, BLÅ, KVIT osv. Faktorene opptrer som regel hver for seg og med gjensidig eksklusjon, men de kan danne amalgamasjoner, slik som i konstruksjonen svart-kvitt foto. Dette skal jeg ikke gå nærmere inn på.

FARGE inngår i verb som rødme, blåne, kvitte, gulne, sverte, svartne o. fl. Noen "fargeverb" inneholder en faktor KAUSATIV: sverte, kvitte; andre en faktor INKOATIV: svartne, kvitne, gulne. Disse faktorene inngår sammen med en faktor av settet FARGE, men uten noen forutsettelse. Faktoren KAUSATIV kan være til stede uten at noen faktor FARGE er det. Eksempler på dette er verb som kvesse, herde, sette, brenne, spre o. fl. Vi kan illustrere det ved flg. diagram.

Også her ser vi eksempler på at de leksikalske enhetene ikke utgjør et gjennomført system. Det fins eksempler på at bestemte kombinasjoner av faktorer ikke er representert ved noe eget leksem, trass i at det allerede fins helt analoge realiserte kombinasjoner.

Et eksempel er KAUSATIV/RØD som ikke motsvares av noe verb ('gjøre rød!') i mod. no. Faktorkombinasjonen KAUSATIV/STIV er realisert i stive (stive av/opp), men det fins ingen motsvarighet til KAUSATIV/FIRKANTA:

Denne grafiske modellen er en avbildning av en svært liten del av det semantiske univers som fins i språket. Jeg har likevel forsøkt å antydemed den at de relasjonene (sammenhenger, motsetninger osv.) som fins, utgjør et system i flere dimensjoner, som når alt kommer til alt er nokså komplisert. Slike modeller kan komme

til å minne om kjemiens molekylmodeller

Og det sier seg selv at modellene for store og mindre klart avgrensede deler av det store leksikonet må bli svært kompliserte.

* * *

MERKNAD.

I notasjonen opereres det her med tre distinksjoner. Leksikalske enheter som eksisterer i språket gjengis med små bokstaver og understrekning. Leksikalske betydninger - sammensatte betydninger som er eller kan være realisert i ord, gjengis som 'bror'. Semantiske faktorer skrives med versaler: RØD.

NOTER.

¹ Katz og Fodor bruker v. s. a. "semantic markers" også "semantic distinguishers", som skiller mellom mer spesielle ordbetydninger.

² I de sistnevnte leksikalske enhetene inngår rimeligvis også andre faktorer enn de som er ordnet i gradasjon, og som også er forskjellig fra fellesfaktorene.

³ Denne betydningen svarer til det norrøne vit, når det brukes alene. Men det kan inngå i syntaktisk konstruksjon og legger da av faktoren +M. Eks.: vit Einarr = 'ego' + 'Einarr'.

LITTERATUR.

Olav T. Beito:(1970). Nynorsk grammatikk. Oslo.

Knut Bergsland (1945). "Det samiske slektskaps- og svogerskaps-ord-system." Norsk tidsskrift for sprogvidenskap 13.

Manfred Bierwisch (1965). Eine Hierarchie syntaktisch-semantischer Merkmale. Studia Grammatika nr. 5.

----- (1967). "Some semantic universals of German adjectivals." Folia Linguistica 3.

----- (1969). "Certain problems of semantic representation." Folia Linguistica 5.

----- (1970 a). "Semantics". I John Lyons (red.)
New Horizons in Linguistics.

----- (1970 b). "Fehler-Linguistik." Linguistic Inquiry
1:4 1970.

Harold C. Conklin (1962). "Lexicographical Treatment of Folk
Taxonomies." International Journal of American
Linguistics 28. (Også i Joshua A. Fishman (red.)
Readings in the Sociology of Language.

J. J. Katz og J. A. Fodor (1964). "The Structure of a Semantic
Theory." I J. A. Fodor og J. J. Katz (red.)
The Structure of Language.

Trygve Knudsen (1949). Pronomener.

McCawley: "The Role of Semantics."

Marit Paulsen: Du människa. (Roman).

Bengt Sigurd (1967). Språkstruktur.

Uriel Weinreich (1966). "Explorations in Sematnic Theory." I
Thomas A. Sebeok (red.) Current Trends in
Linguistics III.

Kasus ved sammenlikning - et forsøk på analyse.

Av Hans Olaf Wiull

Støttet til de tankeganger som følger nedenfor, fikk vi på TG-grammatikkseminaret (1975 V) da problemet om hvilke(n) kasus man skulle kunne tenke seg i setninger som Per likner Pål ble reist. Det er vårt håp at det følgende vil kaste et streiflys over problemet.

I den lille boka "Toward a Semantic Specification of Deep Case" av Don Lee Fred Nilsen leser vi: "En av Fillmores tidlige uttalelser om kasusgrammatikk lyder: "The sentence in its basic structure consists of a verb and one or more noun phrases, each associated with the verb in a particular case relationship. The 'explanatory' use of its framework resides in the necessary claim that, although there can be compound instances of a single case (through noun phrase conjunction) each case relationship occurs only once in a simple sentence."

I en fotnote sier han videre at "whenever more than one case form appears in the surface structure of the same sentence (on different noun phrases), either more than one deep structure case is involved or the sentence is complex."

Denne siste uttalelsen er interessant, særlig den delen av den som sier at setningen er kompleks. Den er interessant i forhold til to momenter, nemlig 1) at en og samme kasus bare kan forekomme en gang i en setning, og 2) når såkalte symmetriske setninger skal undersøkes med hensyn på kasus.

Om punkt 1) sier Nilsen at tesen ikke er holdbar nok til å tjene som middel til å skille en kasus fra en annen, heller ikke er den tilstrekkelig holdbar når man vil identifisere kasus eller sette ut kasusmarkør. "Det finnes flere unntak

fra regelen. Eksemplene inkluderer symmetriske setninger der nominalfrasene kan byttes om. Etersom det ikke er noen forskjell i betydning (med unntak av at det er forskjell i topikaliserings) mellom John is similar to Peter og Peter is similar to John, må både John og Peter høre inn under samme dype kasus, hvilken det enn kan være."

I denne forbindelse dukker fire spørsmål opp:

- 1) Er det rett å oppfatte konstruksjonen som symmetrisk?
- 2) Kan det være tilfellet at det bare dreier seg om en forskjell i topikaliseringsen?
- 3) Hvorfor må man her anse at det er samme kasus?
- 4) Hva er sammenlikning?

Ikke minst det siste spørsmål synes å være av betydning i denne sammenheng; det ser ut til at hensynet til dette spørsmål er falt ut i Nilsens fremstilling. I det følgende skal vi søke å belyse dette, og samtidig søke å kaste lys over de tre andre problemstillingene.

Vanskeligheten ved den setningstype som vi her har tatt opp, ligger i det at den skiller seg ut fra andre setningstyper.

De fleste verbtyper som Fillmore gir eksempler på, ser ut til å kunne settes direkte inn i kasusrammene. Men det ser ut til at en slik fremgangsmåte ikke kan anvendes ved verb av typen likne, altså ved verb som markerer en sammenlikning. Om den oppfatning som vi her skal utvikle, har noe for seg, ser det ut til at vi må ta utgangspunkt i at setningen er kompleks.

Det ser også ut til at dype kasus vil være å finne på bestemte steder i setningskomplekset.

Hvordan skal vi så nå frem til og beskrive setningskomplekset?

Vi har allerede antydnet at en vurdering av sammenlikning må komme på tale her. Det forekommer oss at problemet som knytter

seg til den setningstypen vi her har under lupen, ikke lær seg løse utelukkende på syntaktisk grunnlag, men at det må foretas en semantisk vurdering. Denne vurdering går ut på å overvåre hva sammenlikning er, og som det sentrale her får vi følgende: Når vi benytter setninger av den ovenfor anførte type, dreier det seg om å sette egenskaper opp mot hverandre og måle dem. Om denne tankegang fører frem, ser det ut til at verb av typen likne oppfører seg annerledes enn de verb Fillmore behandler. Han stiller jo, som vi ser i hans arbeid om kasus, opp syntaktiske kasusrammer der et verb settes inn. Denne fremgangsmåte synes ikke mulig ved verb som likne. Snarere ser det ut til at vi må regne med en form av leksikalsk innsettelse i en semantisk underliggende struktur.

Sammenfatningsvis kan vi si at det dreier seg om en underliggende struktur som har form av et setningskompleks som er bygd opp slik at bestemte egenskaper måles i forhold til hverandre. I det følgende skal vi forsøke å vise hvordan dette kan belyse de tre første problemstillingene som ble antydnet ovenfor, altså spørsmålet om symmetri, om topikalisering og om kasus.

La oss se på eksempler som:

- 1) Per likner Pål
- 2) Per likner sin far

Ovenfor nevnte vi at det dreier seg om sammenlikning av egenskaper, og en svært vanlig tolkning av denne slags setninger er henvisning til utseende. Dette kan vi f.eks. få frem gjennom parafrasering:

- 1a) Per ser ut på samme måte som Pål
- b) Per har samme utseende som Pål
- 2a) Per ser ut på samme måte som sin far
- b) Per har samme utseende som sin far

Samtidig må vi betrakte disse parafrasene som mulige setninger i språket.

Det problem som melder seg her, er hvordan man skal formalisere disse uttrykkene. Vi må tydeligvis gjøre det på en måte som får frem at det dreier seg om måling.

Den fremgangsmåte vi her vil velge, er den som Peter Bøgh Andersen gjør seg til talsmann for i artikkelen "Et forsøg på at explicere begrebet 'semantisk struktur'", som er å finne i Nydanske Studier (NyS) 4. På den ene side kan dette stå som et forsøk på å benytte hans metode på en annen setningstype enn de han beskriver der, samtidig som vi skal prøve å beskrive det setningskompleks som inneholder de søkte kasus.

I sin artikkel stiller Bøgh Andersen opp de språklige fenomener som han vil betrakte som semantisk relevante, a) "implikasjonsforhold mellom setninger", b) "ordenes distributionsforhold" og c) "forholdet mellom det sproglige uttrykk og de oplevede ting, som uttrykket beskriver." For vårt formål ser punkt c) ut til å gi det beste utgangspunkt, utfra det som er blitt sagt om sammenlikning ovenfor.

På dette sted vil det være på sin plass å trekke inn nytt materiale:

- 3) Galdhøpiggen er høyere enn Himmelbjerget
- 4) Per er dyktigere enn Pål

Denne setningstypen er noe lettere å ta utgangspunkt i når vi vil knytte vår tankegang til det punkt c) vi nevnte ovenfor. Om vi skulle gi 3), 4) og 1), 2) ovenfor betegnelser som skiller dem fra hverandre, kunne "horisontal" komme på tale for 1) og 2), "vertikal" for 3) og 4). Dette kunne vi gjøre av den grunn at 3) og 4) kan snus om på den måten at det motsatte fremkommer:

3a) Himmelbjerget er lavere enn Galdhøpiggen

4a) Pål er mindre dyktig enn Per,

mens denne endring av synsvinkel ikke gir det samme resultat ved 1) og 2), ja ved 2) er den (etter all sannsynlighet) ikke mulig.

På denne måten, via 3a) og 4a) sett i forhold til 3) og 4), har vi fått frem trekk som vi kan benytte for vårt formål, og som kan formaliseres, om det er det rette ordet, på følgende måte:

5) [Galdhøpiggen er høy] [Himmelbjerget er høyt]

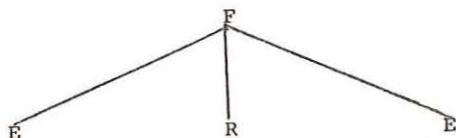
6) [er mer enn] [er mindre enn]

7) [Per er dyktig] [Pål er dyktig]

Hvordan skal vi så bære oss ad for å ordne disse elementene i forhold til hverandre? Vi må kunne si at de elementene som er stilt opp i henholdsvis 5) og 7), hver for seg må ordnes i forhold til hverandre ved hjelp av en målsrelasjon, slik den er antydnet i 6). Om dette sier Bøgh Andersen i sin artikkel (i NyS 4) (side 41-42): "To elementer, som er ordnet i en vis relation til hinanden, kaldes nu et forhold F. Et forhold består af en relation R og elementerne, som ordnes. Symbolerne F, R og E (elementene, HOW) er semantiske kategorier på samme måde som "subjekt" og "verbal" er grammatiske kategorier.

Ligesom en sætning kan analyseres ved et grenndiagram, hvor de grammatiske symboler dominerer forskjellige dele af sætningen, således kan en "indholdsstreng" også analyseres ved et grenndiagram." Setning 3) og 4) kan således stilles opp i følgende figur:

Fig. 1)

- a) [Galdhøpiggen er høy] [er mer enn] [Himmelbjerget er høytt]
b) [Per er dyktig] [er mer enn] [Pål er dyktig]

Med utgangspunkt i denne analysen kan vi vende blikket mot setning 1) og 2). I parafraasene av disse (1ab og 2ab) så vi at det eksempelvis kunne dreie seg om sammenlikning av utseende. (Naturligvis kan det dreie seg om andre egenskaper også, men analysen vil etter alt å dømme måtte bli den samme.) Således kan vi igjen formalisere, men formen på målsrelasjonen blir noe annerledes enn den vi stilte opp ovenfor:

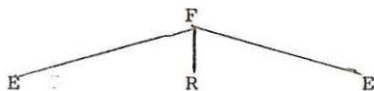
8) [Per har utseende] [Pål har utseende]

9) [er nær]

10) [Far har utseende]

Således synes figuren som beskriver setning 1) og 2) å bli denne:

Fig. 2)

a) [Per har utseende] [er nær] [Pål har utseende]

b) [Per har utseende] [er nær] [far har utseende]

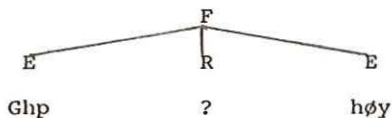
I begynnelsen av disse tankeganger nevnte vi at det ser ut til at vi må ta utgangspunkt i at setningen er kompleks. Om vi i denne analysen som her er gjennomført, har pekt på trekk som ligger nær opp til de riktige, ser vi på hvilken måte setningen er kompleks. På den annen side synes det som om i det minste noen trekk som er relevante for betydningen av verbet likne, er kommet frem.

Med denne analysen har vi søkt å svare på det fjerde spørsmål vi stilte ovenfor, nemlig "hva er sammenlikning?" Vi vil nå prøve å belyse de andre spørsmålene, og går først løs på spørsmål 3: Hvorfor må man her anse at det er samme kasus? Ser vi

på E-størrelsene i de figurene vi har stilt opp ovenfor, kunne svaret bli som følger: I figur 1) linje a) synes det å dreie seg om verbalet høy (her velger vi termen verbal fordi vi betrakter adjektiver som tilstandsverb) satt inn i kasesrammen V+ [_O], mens linje b) har verbalet dyktig satt inn i rammen V+ [_D]. Figur 2) viser et annet forhold; her må det dreie seg om en ramme [_D + O], og verbet her er av den typen Fillmore kaller et tomt verb. Fillmore definerer eiendomsrelasjonen med kasesrammen [_D+O] og et innholdsløst verbal som i de aktuelle setninger realiseres ved verbet ha. Innenfor rammen av Fillmores kasesgrammatikk kan vi, ser det ut til, ikke komme lenger enn til å (på)vise at det innenfor E-elementene hersker et kasesforhold. Nå kan vi nok hevde at det finnes en viss korrelasjon mellom E-elementene og kasesrammene, i det minste på den måten at kasesrammene sier oss noe om de semantiske forhold innenfor E-elementene, men det er vanskeligere, ser det ut til, ved hjelp av kasesrammer å belyse den R-relation som forbinder E-elementene.

Nå er det slik at E-elementene kan analyseres videre med utgangspunkt i symbolene F, R og E, således får vi f.eks.

Fig. 3)

(Ghp = Galdhøpiggen). Vi vet ikke hva som kan føres opp under R her, men det behøver ikke nødvendigvis skape vanskeligheter videre. Det ser ut til at figur 3) viser forhold som kan skrives som en formel av typen $f(x,y)$. Lar vi således x stå for Galdhøpiggen og y for Himmelbjerget og z og w for hver sin høyde, kan vi skrive $(\exists x)(f(x,z)) \leftrightarrow (\exists y)(f(y,w))$ når $(z > w)$. (Tegnet \exists =

det finnes. Tegnet \Leftrightarrow skal leses som "sett i forhold til".) Denne fremgangsmåten får på en bedre måte frem at det dreier seg om å måle egenskaper mot hverandre. Det forekommer oss at nettopp forbindelsen ($z > w$) (der $>$ skal leses "er større enn") får frem den R-relation som forbinder E-elementene i figur 1). På liknende måte kan vi belyse det forhold som vi har forsøkt å beskrive gjennom figur 2). Setter vi x for Per og y for Pål og z og w for de to typer utseende, får vi $(\exists x)(f(x, z)) \Leftrightarrow (\exists y)(f(y, w))$ når $(z \approx w)$. Denne måten å fremstille beskrivelsen synes å stemme med det vi sa ovenfor under termen 'sammenfatningsvis'. (s.)

Spørsmål 2) ovenfor lød: Kan det være tilfellet at det bare dreier seg om en forskjell i topikalisering? Svaret på dette spørsmål vil gå frem av den fremstilling vi vil gi i tilknytning til spørsmål 1): Er det rett å oppfatte konstruksjonen som symmetrisk?

Om vi nå ser figur 2) i forhold til formelen xRy - applisert på F-størrelsen i sin helhet - og dens konverse yRx , synes slutningen å måtte bli den at det er E-elementene som tilsvarende symbolene x og y . Således kan figur 2) linje a) betraktes både i relasjon til xRy og til yRx , mens linje b) bare kan sees i relasjon til xRy .

Det spørsmål melder seg her om hvordan vi skal sette vår analyse i forbindelse med syntaksen. Dette spørsmål må betraktes ut fra forholdet mellom topikalisering og xRy og dens konverse yRx . Vi nevnte nettopp at disse formlene kan sees i relasjon til E-elementene. På denne måten synes topikaliseringsproblemet å kunne løses derved at det ene eller det andre av disse elementene tas som utgangspunkt, og valget av E-element blir avgjørende for hvilken personsbetegnelse (Per eller Pål) det er

som kommer opp på overflaten som sk. subjekt. På denne måten mener vi å ha vist en mulig løsning på symmetri- og topikaliseringssspørsmålet.

Selv om setningene 3) og 4) bare ble trukket inn som hjelpe-tropper, kan også disse betraktes ut fra det nyss anførte synspunkt, men ettersom de konverse konstruksjoner 3a) og 4a) gir en "motsatt" betydning, må det også dreie seg om forskjellige leksikalske (og morfologiske) innsettelse, men disse har vi ikke satt oss som mål å ta opp her.

Ovenfor har vi forsøkt å vise hvordan setningskomplekset kan tenkes å se ut, samtidig med at vi har forsøkt å beskrive verbet likne's semantikk. Vi "holder en knapp på" at det består en forbindelse mellom en kompleks struktur og denne leksikalske størrelse. Kan hende har vår analyse også antydnet at og hvordan såkalte dype kasus kan anskues i semantisk belysning. Samtidig håper vi at vi har maktet å kaste lys over et syntaktisk problem.

Litteratur:

Peter Bøgh Andersen: Et forsøg på at explicere begrebet

"Semantisk struktur" i Nydanske studier
(Nys) 4, Akademisk forlag 1972.

Charles J. Fillmore: Case for Case I Bach and Harms: Universals in Linguistic Theory. Holt, Rinehart and Winston Inc. 1968.

Don Lee Fred Nilsen: Toward a Semantic Specification of Deep Case. Mouton 1972.

O M V E R B A L V A L E N S

En skisse

Av

Einar Bruaas

1. INNLEDNING

Da jeg vår- og høstsemestret 1969 som stipendiat NAVF foreleste over "Objektets avgrensning mot adverbialet" for hovedfagstudrende ved Universitetet i Oslo, lanserte jeg som høystegne bidrag i beskrivelsen begreper som 'én-verdige', 'to-verdige' og 'tre-verdige' verba-ler, fordi jeg fant at de langt bedre enn begrepene 'transitiv' og 'intransitiv' konkretiserte deler av det stoff jeg behandlet. Som en noe aldersstegen skolemann og derfor nykomling på den lingvistiske arena hadde jeg i en årrekke ingen kontakt hatt med universitetsmiljø og lingvistisk forskning, men verken i studieplaner (ved Nordisk Institutt) eller på annen måte - jeg fulgte også forelesninger ved Lingvistisk Institutt - fantes noen veiviser til kontinentaleuropeisk lingvistikk, hvor jeg imidlertid ville ha funnet at mine - som jeg trodde - høystegne begrepsutkast og deres anvendelse bare var en del av en allerede i flere år eksisterende grammatisk teori. Fordi jeg var avskåret fra det man her må kunne kalle en fordomsfri informasjon, ante jeg således ikke at europeisk lingvistikk var - og for øvrig fremdeles er - lukket land - også for hovedfagstuderende i norsk med språklig emnekrets C. Grammatikk -, til fordel for en én-sidig vestligorientert konsentrasjon om nordamerikansk lingvistikk, både dens deskriptivisme og - i særlig grad - dens transformasjonsgrammatikk, mens grensen sydover settes ved dansk lingvistikk, representert ved konsentrisk studium av PAUL DIDERICHSEN: ELEMENTÆR DANSK GRAMMATIK¹⁾.

Først et par års ellers unødvendig famlende selvorientering avslørte for meg vårt eget kontinents selvstendige strukturelle lingvistikk, ikke minst gjeldende dens frembringelser i etterkrigstiden, - med aner tilbake til de Saussure og således til dels sterkt avvikende fra amerikansk strukturell lingvistikk - og med empirisme som grunnleggende arbeidsprinsipp, et mulignes ikke unødvendig korrektiv til transformasjonsgrammatikkens spekulativfilosofiske orientering.

Siden jeg i egne studier hadde tumlet med avhengighetsforhold ved verbalet som setningens viktigste setningsledd, var det ikke mer enn rimelig at jeg fattet en særlig interesse for den spesielle gren

av europeisk lingvistik som i Vest-, Midt- og Øst-Europa er kjent som valens-, avhengighets- og dependensgrammatikk, utviklet i Frankrike i 50-åra (Lucien Tesnière) og videre bearbeidet på vesttysk, østtysk og sovjetisk område i 60-åra, mest konsekvent å se til av kretsen omkring lingvisten GERHARD HELBIG ved Karl-Marx-Universität, Leipzig, - men altså ukjent i Norge.

Som TG-modellen som arbeidsredskap har tilført språkforskningen nye og verdifulle synspunkter på sin måte, gir også valensmodellen på sin side nye angrepspunkter og ny innsikt i språkbygningen og dens såkalte underliggende strukturer. Dette, sammen med følelsen av nordisters noe mangelfulle orientering i kontinentaleuropeisk allmenn lingvistik og håpet om at et nærmere kjennskap til i alle fall denne del av den vil være av positiv interesse for språkforskningen også på nordligere breddegrader, er da begrunnelsen for den følgende fremstilling, som jeg ikke tør kalle mer enn en skisse. Skissen ble opprinnelig til i en atskillig kortere utforming som svar på en grunnfagsstudents spørsmål om begrepet 'uselvstendig' verb - og også fordelt blant kolleger.

At fremstillingen bare kan betraktes som en skisse, er en naturlig følge av dens forsøk på å gi et forhåpentligvis ikke for ufullstendig konsentrat av en rikholdig forskning og litteratur, utkrystallisert i ett enkelt større verk av prinsipiell karakter. I åra 1958-1963 utkom i Vest- og Øst-Tyskland ikke mindre enn 7 arbeider over tysk grammatikk, hvor valensforhold i en eller annen form ble trukket inn i beskrivelse²⁾. Fra samme tidsrom skriver seg også et arbeid over tysk grammatikk fra sovjetisk område, også med valensforhold trukket inn³⁾. Mens bare én, BRINKMANN, følger TESNIÈRES system, stiller de øvrige forskere seg kritisk til deler av systemet, uten likevel å ha noen felles oppfatning av valensbegrepet.

I 1964 arrangertes i Magdeburg "Das II Internationale Symposium "Zeichen und System der Sprache"", hvor representanter for TG- og valensgrammatikk møttes til drøfting og kritisk gjennomgåelse av de to grammatiske modeller⁴⁾, og hvor - som man kunne vente - bl.a. valensteorien ble utsatt for en ganske sterk kritikk fra TG-hold. Samme år gav transformasjonsgrammatikeren W. HARTUNG i en avhandling om tyske "Nebensätze" sin kritikk av teorien⁵⁾.

At TESNIÈRES valensteori hadde sine mangler, var således klart. Det skulle bli prof. GERHARD HELBIG som først begynte arbeidet med å gi valensbegrepet en fast avgrensning og en entydig definisjon. I en avhandling allerede i første nummer i det følgende år, 1965, av

det da bare årsgamle tidsskriftet DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE (= DaF) stiller han problemet om de nødvendige forutsetninger for "einen klaren, d.h. strukturellen und weitgehend formalisierbaren Valenzbegriff" (s. 14)⁶⁾. I en rekke mindre avhandlinger i DaF - og også i andre tidsskrifter - de følgende år klargjør han så begrepet, og som leder av et ordboksarbeid over verbalvalens ved Abteilung deutsche Sprache am Institut für Fremdsprachen der Karl-Marx-Universität Leipzig kan han i 1969 sammen med WOLFGANG SCHENKEL utgi "Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben" (ny, utvidet og bearbeidet utgave 1973), - en ordbok som ifølge innledningen (s. 68, siste utgave) inneholder valensmessig sett "die schwierigsten und gebräuchlichsten deutschen Verben" (i alt ca. 500, hvert med sine evt. betydningsvarianter og deres tilhørende valens).

Helbig's og kollektivets forarbeider til ordboka, i stor utstrekning publisert i DaF, er vanskelig tilgjengelig, da Universitetsbiblioteket ikke har noen og universitetets Germanistisk Institutt har få og - for de førstes vedkommende - bare ufullstendige årganger. Ordboka åpner imidlertid med en innledning, "Einführung in die Valenzthorie" (66 sider + 16 sider noter) som bygger på nevnte forarbeider. Som det pionerarbeid forarbeidene, innføringen og ordlista må sies å være, bygger jeg min fremstilling av valensbegrepet på disse⁷⁾.

Når jeg presenterer valensteorien ved å vise dens anvendelsesmulighet også på norsk språkstoff, betyr det ikke dermed en slavisk overføring. Spesielt er det uråd å følge fullt ut det syn som HELBIG legger fram i "Einführung" og eksemplifiserer - delvis inkonsekvent - i verbfortegnelsen når det gjelder hjelpeverb + hovedverb kontra fullverb + objekt. Heller ikke i valensinnordningen av infinitivneksus - eller av sekundærneksus med infinitter i det hele - er det mulig å følge betingelsesløst, fordi valensbeskrivelsen bryter med valensteorien.

Om bestemmelse av valens i prinsippet er den samme, vil det likevel bli et markant skille mellom noteringen av valens for et kasusspråk - som tysk - og et posisjonsspråk (og kasusløst språk) - som norsk -. I kasusspråk spesifiseres valensbærerne som kasus (og prep.uttr.) styrt av verbalet, i posisjonsspråk derimot som setningsledd styrt av verbalet, med nærmere spesifisering når setningsleddet realiseres som prep.uttr.

Ved bestemmelsen av verbets valens er det vanskelig å komme

- (10) jeg spiser frokost
- (11) OG ! jeg spiser
- (12) OG ! jeg spiser bare to ganger om dagen
- (13) jeg besøker mine venner
- (14) MEN * jeg besøker
- (15) MEN * jeg besøker bare få ganger i året

Mens det ene "transitive" verb, /spise/, meget godt kan fungere i en ytring uten realisert objekt, kan det andre, /besøke/, ikke det, men krever et objekt realisert i ytringen. Hvis vi derfor mener noe med begrepene 'selvstendig' : 'uselvstendig', må vi kunne si at /spise/ er et selvstendig verb, men /besøke/ et uselvstendig.

Tradisjonell grammatikks påstand om at vi har bare seks verb som er "uselvstendige", holder ikke. Flere verb enn disse er uselvstendige - i den forstand at de ikke kan danne noen ytring bare sammen med subjektet. De krever et tillegg, på setningsbasis en UTFYLLING, et KOMPLEMENT (i fremmedordets egentlige betydning). Det gjelder ikke bare mange såkalte transitive verb, men også mange såkalte intransitive verb. Dette forhold viser at tradisjonell grammatikks klassifisering i transitive og intransitive verb er en høyst ufullkommen og lite dekkende inndeling.

Betegnelsen 'komplement' er ovenfor brukt og brukes i det følgende med et annet begrepsinnhold enn i norsk tradisjonell grammatikk, hvor betegnelsen gjelder en form-beskrivelse av en syntaktisk enhet bestående av preposisjon + "styring"/"styrelse". I engelsk og amerikansk grammatikk brukes betegnelsen 'prepositional phrase', i tysk grammatikk 'Präpositionalphrase', - langt bedre betegnelser: formbeskrivelse ved hjelp av form-kriterier, - mens 'komplement' = utfylling er en funksjonsbetegnelse.

Engelsk og amerikansk 'complement' er betegnelse for de forskjellige verb(al)bestemmelser, først og fremst objekt, adjekt og adverbial. På tysk er den tilsvarende benevnelse 'Ergänzung'.

En 'prepositional phrase'/'Präpositionalphrase' = PREPOSIJONSUTTRYKK kan så på linje med andre setningsledd som subjekt, objekt osv. være 'complement'/'Ergänzung' = UTFYLLING (KOMPLEMENT) i setningen, dvs. nærmere bestemmelse til/av verb(al)et. Med dette begrepsinnhold og med denne funksjon overfor verb(al)et brukes så i det følgende betegnelsen 'komplement', mens tradisjonell grammatikks 'komplement' erstattes med betegnelsen 'preposisjonsuttrykk' (prep.uttr.) - som da svarer til internasjonal praksis.

ET KOMPLEMENT er etter dette ethvert setningsledd, enten det er nominalt (subjekt, objekt, adjekt, predikativ) eller adverbialt.

(Et prep.uttr. kan også være del av et setningsledd, men er da et adnominal, ikke et komplement:

- (16) mannen på gården satt på trappa da jeg kom
- |-----|-----|-----|-----|
- adnominal komplement komplement
- k o m p l e m e n t komplement komplement)

Ovenfor ble nevnt at betegnelsen "intransitive verb" heller ikke er dekkende for deres funksjon. Ha oss se på to slike, f.eks. /løpe/ og /bo/:

(17) han løper fort

(18) OG ! han løper

(19) jeg bor i Holmsbu

(20) MEN * jeg bor

Ett av de to intransitive verb(al) krever et komplement (19), ett krever ikke (18), men kan få ett (eller flere), som da gir ytringen en større nyanse, jfr. komplementet /fort/ som adverbial i (17). Dette forhold finner vi ved mange såkalte intransitive verb. (Om man vil hevde at (20) er gangbar norsk, har /å bo/ i tilfelle fått en annen betydning = 'ha tak over hodet', 'ha et krypinn!').

Om tradisjonell grammatikks leksikologi og setningsleddinndeling kan vi si:

- a) leksikalsk er aa) transitive verb ingen enhetlig gruppe
ab) intransitive verb ingen enhetlig gruppe
- b) funksjonsanalytisk danner setningsleddet adverbial ingen enhetlig gruppe, da det ved enkelte verbaler kreves som komplement, ved andre ikke. Det samme gjelder ved enkelte nominale setningsledd, jfr. nedenfor.

Vi åpnet denne oversikten med å nevne at tradisjonell grammatikks eneste gruppe av "uselvstendige verb" - de seks spesifiserte - var å betrakte slik fordi de ikke alene kan danne PREDIKAT. Nå viser det samme seg å gjelde også andre verb, som heller ikke alene kan danne PREDIAKT: jfr. (14), hvor /besøke/ krever et nominalt komplement, og (20), hvor /bo/ krever et adverbialt komplement, enten et prep.uttr. eller et adverb (f.eks. /her/). Riktigere enn å kalle ~~de~~ de 6 verb for "uselvstendige", vil være å gi dem en karakteristikk: Subjektsentrerte verb, som formidlere av egenskap eller tilstand ved subjektet, verb som derfor krever to komplement, nemlig subjekt (som første komplement) og predikativ (som andre komplement), og som på grunn av formidlerfunksjonen får betegnelsen 'kopulaverb'.

Bare tre av de seks kopulaverb synes å kunne fungere uten predikativ, men da NB! med en annen betydning:

(21) jeg er = jeg eksisterer, lever

(Jfr. Descartes "cogito, ergo sum": jeg tenker, altså er jeg)

(22) han har lovet å bli = han forlater oss ikke, reiser ikke

(23) ? han kalles = gis tilnavn, klengenavn

Når det gjelder det minimum av komplement(er) som et verb(al) krever for å danne en grammatikalsk setning, har dette med verbets betydning (dets semantiske faktor(er)) å gjøre. Noen eksempler vil vise dette. I setning (13) får /besøke/ ingen funksjon i det hele uten et objekt som komplement. I setning (11) har /spise/ samme betydning som i (10) og i setninger som

(24) jeg spiser kjøtt

(25) jeg spiser fisk og poteter,

dvs.: uten betydningsendring kan det fungere som verbal enten med eller uten komplementet objekt. Noe lignende kan være, men trenger ikke å være tilfelle med et verb som /drikke/:

(26) han drikker kaffe

(27) han drikker

med to tolkinger: T/1 han spiser ikke

T/2 han er en drunker (betydningsendring)

Ikke bare ved såkalte transitive, men også ved såkalte intransitive verb kan betydningsendringer forekomme:

(28) boka ligger under bordet

(29) * boka ligger

(30) han ligger på sofaen

(31) han ligger

med to tolkinger: T/1 han står ikke, sitter ikke osv.

T/2 han er sengeliggende, han er syk

(betydningsendring)

(NB! Jfr. T/1 med (27) T/1!)

I setningene (28) og (30) har vi hovedbetydningen av /ligge/, og /ligge/ med denne betydning krever et adverbialt komplement, her i begge setninger i form av et prep.uttr., mens dette adverbiale komplement også godt kan representeres av et adverb:

(32) boka ligger her/der

i alle fall et stedsadverbial (loc.adv.) som nødvendig komplement.

3. OVERFLATESTRUKTUR OG DYPSTRUKTUR

Begrepet 'nødvendig komplement' må nødvendigvis forutsette begrepet 'unødvendig komplement'. Begge disse begreper gjelder forhold i det vi kaller for språkets dypstruktur. Av nødvendige komplement(er) har vi så to typer: 'obligatorisk komplement' og 'fakultativt komplement'. Disse begreper gjelder imidlertid forhold i det vi kaller for språkets overflatestruktur, dvs. i språket slik vi bruker det i skrift og tale.

Forståelse av begrepet 'valens' og av hvorledes vi bestemmer et verbs valens forutsetter at vi har noenlunde klart for oss hva vi mener med 'dypstruktur', - noenlunde, fordi det ikke er lett å gi en klar definisjon av begrepet 'dypstruktur'. Foreløpig kan vi nærme oss den bare ved et tankeeksperiment. Vi kan tenke oss ien som en rekke forskjellige prosesser, - som i overflatestrukturen manifesterer seg i setningen som ulike verbaler. Videre kan vi tenke oss at hver enkelt av disse prosesser har sine bestemte aktanter (medspillere, deltakere) som både i art og antall enten kan være like, evt. delvis like, eller høyst forskjellige fra prosess til prosess. En type aktanter kan virke som agens (den utøvende i prosessen), en type som patiens (det målet utøvingen retter seg mot) og en type som recipient (den/det/dem til hvis fordel eller skade prosessen gjelder) osv. Dette skulle da kunne karakteriseres som dypstruktur, - hvor det er tale om a-grammatiske relasjoner.

Når disse a-grammatiske relasjoner gis form som setninger, dvs.: når de får sin grammatiske realisering, har vi å gjøre med språkets overflatestruktur. Vi prøver å illustrere forholdet slik - med etterfølgende kommentar:

	AGENS	PROSESS	RECIPIENT	PATIENS
(32)	firmaets direktør	overrakte	(jubilanten)	gavebrevet
	SUBJEKT	VERBAL	ADJEKT ⁹⁾	OBJEKT

	PATIENS	PROSESS	RECIPIENT	AGENS
(33)	gavebrevet ble	overrakt	(jubilanten)	(av firmaets direktør)
	SUBJEKT	VERBAL	ADJEKT	SUBJEKTADVERBIAL ¹⁰⁾

	RECIPIENT	PROSESS	PATIENS	AGENS
(34)	jubilanten mottok	gavebrevet	(av firmaets direktør)	
	SUBJEKT	VERBAL	OBJEKT	SUBJEKTADVERBIAL

I dypstrukturen foreligger her en prosess med eierskifte, - en prosess som forutsetter tre aktanter: én som utøvende, én som mottakende og én aktant som gjenstand for eierskiftet. I overflatestrukturen har prosessen imidlertid fått tre forskjellige realiseringer, - med den følge at aktantene, som hver for seg er de samme, realiseres som til dels høyst forskjellige setningsledd, uten at meddelelsen skifter innhold. Eksempelene viser klart at dypstruktur og overflatestruktur ikke nødvendigvis er kongruente størrelser. Tradisjonell (skole)grammatikk's definisjon av subjektet som "den handlende" i setningen er således ikke dekkende. Bare i (32) har vi et slikt svar med AGENS som subjekt, mens (33) har PATIENS og (34) RECIPIENT som subjekt.

Viktigst er imidlertid å slå fast: Dypstrukturens aktanter realiseres i overflatestrukturen som nødvendige komplementer, evt. som del av nødvendige komplementer, jfr. agens som del av subjektadverbial i (33) og (34). I det følgende kaller vi slike nødvendige komplementer for verbalutfyllinger (VU) og unødvendige komplementer for verbaltilllegg (VT) og beholder 'komplement' som en uspesifisert fellesbetegnelse for setningsledd utenom verbalet.

Med dette er ett viktig moment nevnt ved begrepet 'verbalutfylling' (VU): Det svarer til begrepet 'aktant' i dypstrukturen. Et annet viktig moment kan utledes av de setningsledd som i (32), (33) og (34) er satt i parentes. Det er nemlig slik at VU i mange tilfelle kan utelates fordi det av konteksten er klart hvilke setningsledd som er utelatt eller som kan underforståes. Slike verbalutfyllinger som enten kan realiseres eller utelates, kalles for fakultative verbalutfyllinger, mens de VU som må være realisert, kalles obligatoriske. I (32) er adjektet fakultativt, subjektet og objektet obligatoriske, - i (33) kan både adjektet og subjektadverbialet være fakultativt, mens subjektet er obligatorisk, - og i (34) kan subjektadverbialet være fakultativt, mens subjektet og objektet er obligatoriske.

Det gjenstår så å gi en forklaring på hva vi forstår ved verbaltilllegg (VT): Et VT finnes i forhold til valensen bare i overflatestrukturen, i setninger hvor det kan betraktes som en redusert setning, - en redusert setning hvor det selv ville være et VU (svarende til en aktant i dypstrukturen). La oss tenke oss /i dag/ som adverbial i setningene (32)-(34). I disse setningene ville /i dag/ være VT, fordi det kan betraktes som en redusert setning, f.eks av: (35) tidspunktet for overrekkelsen var i dag hvor /i dag/ altså selv er VU for /være/ og således svarende til en aktant i dypstrukturen, nærmere bestemt determinator - med subjektet svarende til dypstrukturens aktant determinand. Et adverbial som VT er ofte(st) en redusert leddsetning:

(36) hun lærte tysk i skolen

← hun lærte tysk mens hun gikk i skolen

NB; Også et adverbial kan være VU, noe som bl.a. kan vises ved at det ikke er en redusert setning:

(37) boka ligger på bordet

(38) *boka ligger mens den er på bordet

(39) *Boka ligger. Den er på bordet.

I dypstrukturen svarer dette adverbialet til aktanten konkomitant (= "ledsagende omstendighet").

Den karakteristiske forskjellen mellom adverbialt VT og VU er at ett og samme adverbial kan fungere som VT i flere ulike setninger, altså på en langt friere måte enn et adverbial som VU, jfr. at VT i tysk valensgrammatikk bl.a. kalles for "Freie Angabe". Grunnen er at adverbialt VU styres direkte av setningens verbal og står katataktisk, mens adverbialt VT står hypotaktisk, - fordi det er innføyd i setningen som en redusert setning.

Vi viser dette med noen eksempler, som også inneholder fakultativt (nominalt) VU satt i bueparentes, mens adverbialt VT settes i hakeparentes:

- (40) jeg kjøper aviser [hver dag]
- med obligatorisk objekt, jfr.: *jeg kjøper [hver dag].
- (41) jeg spiser (frokost) [hver dag]
- med fakultativt objekt:
- (42) jeg spiser [hver dag]
- (43) jeg reiser [hver dag]
- (44) rekebåtene ligger ved brygga [hver dag]
- med obligatorisk adverbial, jfr.: *rekebåtene ligger [hver dag].
- (45) han snakker (om reisen) [hver dag]
- med fakultativt adverbial:
- (46) han snakker [hver dag]

NB! Viktig er her å skille mellom det kommunikativ-grammatiske og det struktur-grammatiske, dvs. mellom de mer eller mindre nyanseerte ytringer i kommunikasjonsprosessen, jfr. (32), (41), (44) og (45), og det som er strukturelt nødvendig for setningsdannelsen. I en strukturell anlagt språkbeskrivelse - som valensgrammatikken er - er det syntaktiske minimum av setningsledd det avgjørende kriterium, jfr. (42), (43) og (46).

At vi har adverbiale VU, skulle bety at vi også må regne med forekomst av nominale VU. I norsk er det sannsynligvis heller få av dem, men én type har vi i

(47) du er meg en fin en : du er en fin en

På grunnlag av det som kort er skissert ovenfor, har vi å regne med følgende komplementtyper:

1. Verbalutfyllinger (avhengige av verbalet)

A. Obligatoriske

- a) nominale, jfr. (13), (19), (24)-(25), (26), (32)-(34), (36), (40). Subjektet er alltid obligatorisk.
- b) adverbiale, jfr. (28), (30), (37), (44)

B. Fakultative

a) nominale, jfr. (10),(33),(41)

b) adverbiale, jfr. (33),(34),(39)

2. Verbaltillegg (uavhengige av verbalet)

A. Nominale, jfr. (47)

B. Adverbiale, jfr. (17),(36),(40)-(46)

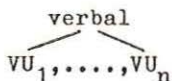
Med den riktignok korte drøfting ovenfor av begrepene 'dypstruktur', 'overflatestruktur', 'verbalutfylling' og 'verbaltillegg', kan vi si følgende om 'valens' og valensbestemmelse:

1. Dypstrukturens prosess + aktant(er) realiseres i overflatestrukturen som verbal + verbalutfylling(er) (VU).
2. Tallet på et verbals VU gir verbet dets valensindeks - som én-, to-, tre- eller fir-verdig.
3. Overflatestrukturens VU bestemmes ved å eliminere evt. VT.
4. VT er de komplementer som ved en transformeringsprøve viser seg å være reduserte setninger. De øvrige komplementer er VU. (Et unntak behandles senere i forbindelse med infinitter som VU ell. hovedverb).
5. VU er enten obligatorisk eller fakultativ. Begge bestemmes ved en deleringsprøve (utelatingsprøve).
6. Fakultative er de VU som av kontekstuelle ell. andre grunner kan utelates fordi de kan underforståes uten at setningen blir ugrammatisk.
7. Obligatoriske er de VU som ikke kan utelates uten at setningen blir ugrammatisk.

4. VALENSGRAMMATIKK OG VALENSMARKØR

De grammatiske forhold som er drøftet ovenfor, gjelder den viktigste delen av VALENSGRAMMATIKKEN, verbalvalensen, som anser verbalet for setningens viktigste setningsledd. Det gjør den ikke bare fordi verbet i funksjon som verbal avgjør hva som kan være subjekt, men også fordi det er avgjørende for om og hvilke andre setningsledd som kreves, eksplisitt eller implisitt. Selv om subjektet i en aktivsetning alltid er obligatorisk, bortsett fra setninger med verbalet i imperativ, settes det på linje med andre setningsledd som styres direkte av verbalet. Denne jevnbyrdighet mellom verbalutfyllinger illustreres gjerne ved en valensmarkør, der vi kan bruke følgende setning som eksempel:

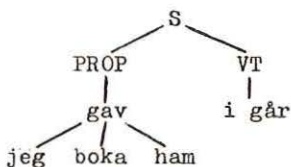
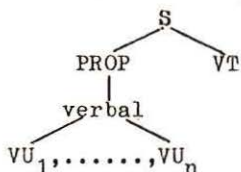
(48a) jeg gav ham boka

Valensmarkøren er her samtidig en setningsmarkør. Verbaltillegg (VT) faller utenfor valensmarkøren, fordi de ikke styres direkte av verbalet, og valensmarkøren blir bare en del av setningsmarkøren, jfr. eksemplet

(48b) jeg gav ham boka i går

hvor vi skiller mellom PROP(OSISJON) (= valensmarkør) og VT:

Mens i (48a) PROP og overordnet enhet S (= setning) faller sammen, inngår i (48b) PROP som del - og den viktigste - av S.

En kort sammenligning med andre kjente grammatiske modeller vil vise likheter og ulikheter:

Tradisjonell grammatikk og TG-grammatikk bygger begge på en retorisk-logisk førsteanalyse i subjekt + predikat som kan føres tilbake til Aristotelisk syllogisme- og doms-lære, enten med subjektet som viktigste setningsledd (Trad. gram.), eller med begge deler som like viktige (TG):

(jeg)+(gav ham boka i går) = SUBJEKT + PREDIKAT

Syntagmatisk-strukturell grammatikk bygger på de Saussure og Hjelmslevs syntagme- og opposisjonsteori og skiller mellom syntaktisk nødvendige og unødvendige, mellom forutsettende og forutsatte ledd på grunnlag av leddenes katataktiske og hypotaktiske forhold: (jeg gav ham boka)+(i går) = NEKSUSFRASE + NEKSUSFRASETILLEGG hvor forholdet mellom de to parentesinnhold er hypotaktisk (énsidig forutsetning), og hvor neksusfrasen, første parentesinnhold, er en enhet med katatakse (gjensidig forutsetning) mellom de enkelte ledd: [(jeg gir] boka) ham].

5. VERBALVALENS

5.1 Valensnotering

Med 'verbalvalens' forstår vi etter § 3 ovenfor det minimum av VU (og deres art) som hvert enkelt verbal må ha knyttet til seg for å danne en grammatisk og meningsbærende setning. Foreløpige undersøkelser viser at vi må regne med fem valenser:

- null-verdige (a-valente) verb. Se i det følgende.
- én-verdige (mono-valente) verb: fosse/stige/eksplodere osv.
- to-verdige (di-valente) verb: besøke/bli/bo/ligge osv.
- tre-verdige (tri-valente) verb: motta/overrekke/sønde osv.
- fir-verdige (tetra-valente) verb. Sannsynligvis heller få.

Ekte refleksive verb (dvs. hvor refleksivet ikke er substitu-
erbar og derfor ikke valensdannende) oppføres slik (nok et eksem-
pel på inkongruens mellom dyp- og overflatestruktur):

(67) nærme seg₁₊₍₁₎₌₂ s-R-o-(a) [de nærmet seg (byen)]

(68) kvie seg₁₊₍₁₎₌₂ s-R-o-(objadv) [de kviet seg (for det)]

Jfr. "uekte" reflektiv som f.eks. i

(69) legge₂₊₍₁₎₌₃ s-R-o-(adv_{loc}) [hun la seg/barnet (i sengen)]

5.2 Infinitiv som VU

I fremstillingen hittil har VU vært representert av nominalmorfemer
(nomen, adnomen, pronomen), adverb og preposisjonsuttrykk. Også ver-
balmorfemer, her infinitte former av verbet, både infinitiv og par-
tisipper, kan fungere som VU, - dersom de da ikke har funksjon som
hovedverb i sammensatt verbal ("omskrevet tempus"), hvor det verb
som styrer infinittet, da har hjelpeverbs funksjon.

Kriteriet på infinitiv som VU er at infinitiv/infinitivfrasen
kan betraktes som en redusert leddsetning innledet av /at/ eller
/hvorledes/, dvs. at infinitiv i leddsetningen enten er del av dennes
verbal eller kan transformeres til finitt form:

(70) han erklærte å ville undertegne

jfr.: han erklærte at han ville undertegne

(71) de påstod å ha sett ham

jfr.: de påstod at de hadde sett ham

(72) han lærte (meg) å dyrke grønnsaker

jfr.: han lærte (meg) hvorledes man dyrker/skal dyrke grønnsaker

Når slik transformering ikke er mulig, har infinitiven funksjon
som hovedverb med det styrende verb som hjelpeverb:

(73) han må legge kortene på bordet

jfr.:*han må at/hvorledes han legger kortene på bordet

(74) han har å gjøre hva jeg har sagt

jfr.:*han har at/hvorledes han skal gjøre hva jeg har sagt

(75) han slutter å arbeide

jfr.:*han slutter at/hvorledes han arbeider/skal arbeide

(76) han orket ikke å reise

jfr.:*han orket ikke at/hvorledes han reiste/skulle reise

(77) han nektet å gjøre det

jfr.: *han nektet at han gjorde/skulle gjøre det

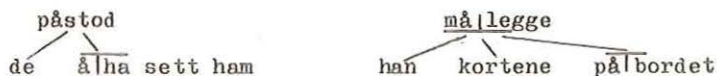
(78) han oppgav å protestere

jfr.: *han oppgav at/hvorledes han protesterte/skulle protestere

Som hjelpeverb med infinitiv som hovedverb har vi etter dette:

1. de modale verb (+ infinitiv uten /å/),
2. /ha/ - med modal betydning - (+ infinitiv med /å/),
3. aksjonsartverb som /begynne/, /fortsette/, /slutte/ og deres synonymer (+ infinitiv med /å/),
4. en rekke verb som antyder en form for modus eller aksjonsart, bl.a. /greie/, /makte/, /orke/, /klare/; /prøve/, /forsøke/; /nekte/, /oppgi/ = "gi avkall på"; /akte/ = "ha til hensikt"; /behøve/, /trenge/; /slippe/ = "ikke trenge, behøve", /forsømme/; /våge/ = "tore"; /pleie/ = "ha for vane"; /gidde/; osv.

En valensmarkør viser tydelig skillet mellom infinitiv som VU og som hjelpeverb:

Som hjelpeverb er et verb nullverdig som integrert i verbalet, hvor valensen følger hovedverbet.

Infinitivstyrende verb vil få slik oppføring i leksikon - med forkortingene: I = infinitiv uten /å/, Inf = infinitiv med /å/, NM = nominalmorfem (nomen, adnomen, pronomen), r = nullverdige verb som har hjelpeverbs funksjon, eller som styrer infinitte former hvis setningsleddfunksjon er omstridt:

påstå₂ : s-R-o

(79) o = NM [de påstod sin uskyld]

(71) o = Inf [de påstod å ha sett ham]

(73) måtte₀ : s-r-I [han må legge kortene på bordet]

(80) orke₂ : s-R-o [han orket ikke maten]

(76) orke₀ : s-r-I/Inf [han orket ikke reise/å reise]

(81) oppgi₂ : s-R-o [han oppgav navn og adresse]

(78) oppgi₀ : s-r-Inf [han oppgav å protestere]

5.3 Preteritum partisipp som VU

Mens infinitiv betraktes som verbets nominale form, regnes partisippene for dets adnominale former. Særlig når det gjelder preteritum partisipp, kan det ofte være vanskelig å avgjøre om det styrt

av verbene /være/ og /bli/ har funksjon som predikativ eller om det er hovedverb i et sammensatt verbal. Som predikativ har det i tilfelle funksjon som VU.

I det følgende skal vi først se på pret. part. som mulig VU og bør da ha in mente at predikativet enten kan stå umiddelbart: /han er snill/ eller middelbart, formidlet ved /som/: /han betraktes som en dyktig lærer/ eller /for/: /de ansees for gode svøm- mere/. Med formidlerne /som/ og /for/ må et pret. part. i samme posisjon ha funksjon som VU. Problemet VU eller hovedverb gjelder bare når pret. part. styres direkte av /være/ eller /bli/.

Ved siden av disse to verb er det bare /ha/ som styrer pret. part., og hvor det kan drøftes om partisippet er VU eller hovedverb. (I denne skissen må vi se bort fra konstruksjoner som /NN er meldt saknet/, /fyrlykt nr. X er meldt sloknet/, /bestemmelsen er besluttet opphevet/ osv.).

Prøve på pret.part. som VU (= predikativ):

Preteritum partisipp styrt av /være/ eller /bli/ er VU med predikativs funksjon dersom et /meget/ kan settes foran partisippet uten at setningen blir ugrammatikalsk:

(82) han var kjent Jfr.: han var meget kjent

(83) han ble kjent Jfr.: han ble meget kjent

(84) han er/blir omtalt Jfr.: han er/blir meget omtalt

men ellers hovedverb i sammensatt verbal:

(85) posten er hentet Jfr.: #posten er meget hentet

Preteritum partisipp styrt av /ha/ er alltid hovedverb i sammensatt verbal, idet ingen prøver viser at det kan ha status som VU.

Valensmarkører:

ble
han kjent

er/hentet
posten

har/lest
jeg boka

Leksikon - med 'P2' = preteritum partisipp:

(86) ha₂ : s-R-o [han har mange penger]

(87) ha₀ : s-r-P2 [han har ventet]

være₂ : s-R-pred

(88) pred = NM [hun er lærerinne/ung]

(89) pred = P2 (når /meget/ kan foranstilles P2 uten tap av grammatikalitet) [det er diskutert]

(90) være₀ : s-r-P2 (når grammatikalitet går tapt ved et /meget/

foranstilt P2 [brevet er hentet/sendt osv.]

bli₂: s-R-pred

- (91) pred = NM [jeg blir pensjonist/gammel]
 (92) pred = P2 (som for (89)) [han ble aktet og æret]
 (93) bli₀: s-r-P2 (som for (90)) [brevet ble sendt/hentet osv.]

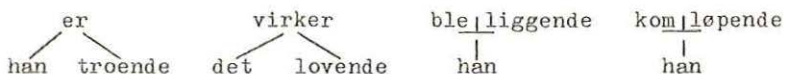
5.4 Presens partisipp som VU

Presens partisipp kan bare med (subjekt)predikativs funksjon ha status som VU - med interkaleringsprøven med /meget/ som kriterium. Er interkaleringsprøven negativ, er partisippet hovedverb. Ellers kan det ha funksjon som VU og adnomen.

Funksjon som VU har det i setninger som: /han er troende/, /dette ser lovende ut/, /det virker lovende/.

Som hovedverb fungerer det i formuleringer som: /han er troende til litt av hvert/, /han er ventende(s) hvert øyeblikk/, /jeg ble værende der/, /han ble liggende lenge den dagen/, /vi ble sitende/stående/gående der en lang stund/, /han kom løpende/.

Valensmarkører:

Leksikon - med P1 = presens partisipp; dir = retningsbestemmelse

være₂ : s-R-pred

- (94) pred = NM [han er optimist/ung]
 (95) pred = P1 (når /meget/ kan foranstilles P1 uten tap av grammatikalitet) [han er troende]
 (96) være₀ : s-r-P1 (når grammatikalitet går tapt ved et /meget/ foranstilt P1) [han er ventende(s)]

bli₂ : s-R-pred

- (97) pred = NM [han ble prest/syk]
 (98) pred = P1 (som for (95)) [filmen var spennende]
 (99) bli₀ : s-r-P1 (som for (96)) [han ble værende/liggende/sitende/gående/stående]
 (100) komme₁₊₍₁₎₌₂ : s-R-(adv_{dir}) [han kommer (gjennom hagen)]
 (101) komme₀ : s-r-P1 (av bevegelsesverb) [han kom løpende/gående]

5.5 Leddsetninger som VU

Også leddsetninger kan ha funksjon som VU, enten som subjekt, objekt eller adjekt. Ved visse verb finnes også adverbiale leddsetninger som VU: /nøkkelen ligger hvor jeg la den/, jfr. (55). Slike

leddsetninger har som innlederord /at/, /om/, /når/, /da/ og hv-ord (hvem, hva, hvor, osv.).

Som eksempler velger vi verbene /spørre/ og /si/ og skiller i beskrivelsen mellom Trinn I - med valensindeks og betydning - og Trinn II - med opplysning om valensbærerens grammatiske kategorier. Trinn III, seleksjonsregelverket, utelates også her. I stedet gis, som ovenfor, korte eksempler. Mange verb kan ha betydningsvarianter med til dels forskjellig valens og forskjellige grammatiske kategorier. Betydningsvarianter noteres som V1, V2, V3 osv. under Trinn I.

Vi får bruk for følgende nye tegn:

hv = hvem, hva, hvilk-en/-et/-e, hvor, hvorledes, hvordan

L = leddsetning med markering av leddsetningens mulige innlederord:

L_{at} , $L_{når}$, L_{hv} osv.

p = preposisjon

V = betydningsvariant, nummerert som V1, V2, V3 os.

∅ = nullmorfe

s p ø r r e

I. spørre₂₊₍₁₎₌₃ (V1 = søke opplysning om, forhøre seg om)

II. spørre → s-R-(o)-objadv

objadv = pNM/ $L_{hv/når/om}$

a) p = om

(102) pNM [han spurte (meg) om det/om råd/om veien osv.]

b) p = om/∅

(103) p L_{hv} [han spurte (oss) (om) hvordan vi hadde det/(om) hvem hun likte/(om) hvor han var osv.]

(104) p $L_{når}$ [han spurte (meg) (om) når toget kom]

c) p = ∅

(105) p L_{om} [hun spurte (ham) om han ville hjelpe henne]

I. spørre₂ (V2 = høre om en er til stede)

II. spørre → s-R-objadv

(106) objadv = pNM, p = etter [han spurte etter meg]

I. spørre₂ (V3 = forhøre seg om prisen på noe)

II. spørre → s-R-objadv

(107) objadv = pNM, p = på [hun spurte på en kjole]

I. spørre₂ (V4 = få nyss om, høre fortelle om, erfare)

II. spørre → s-R-o

(108) o = NM [hun spurte nytt]

(109) o = L_{at} [jeg spurte at han var syk]

I. spørre, seg₂ (V5 = tenke over, overveie, vurdere)

II. spørre seg → s-R-objadv

objadv = p L_{om} , p = om = ∅

(110) [han spurte seg om han gjorde rett]

I. spørre seg₂ (V6 = sondere terrenget ved å forhøre seg)

II. spørre seg → s-R-adv

(111) adv = for [han spurte seg for]

I. spørre seg₂ (V7 = finne veien ved å forhøre seg)

II. spørre seg → s-R-adv

(112) adv = fram [han spurte seg fram]

Valensmarkører:

(102) spurte
han (meg) om/råd

(103) spurte
han (oss) om/Ø|L
likte
hun hvem

(105) spurte
hun (ham) Ø|L
om|ville|hjelpe
han henne

(109) spurte
jeg at|var
han syk

(112) spurte|seg
han fram

(108) spurte
hun nytt

s 1

I. si₂₊₍₁₎₌₃ (V1 = ytre, uttale, erklære, gi beskjed om)

II. si → s-R-(a/adjadv)-o

o = NM/L (oftest L)

a = NM

adjadv = pNM med p = til

a) o = NM = svarord og utropsord; pronomer og kvantorer i neutrum; /du/ ell. /De/ i ytringer om tiltaleform; enkelte nomen, bl.a. med betydn. "strekning".
Posisjon: s-R-(a)-o ell. s-R-o-(adjadv):

(113) [jeg sa nei/ja/tja/jo/au/fy osv.]

(114) [hun sa (meg) det/dette/alt/mye/mangt/lite]

(115) [hun sa det/dette/alt/mye/mant/lite (til meg)]

(116) [han sier du/De (til meg)]

(117) [hun sa (ham) sannheten]

(118) [hun sa sannheten (til ham)]

b) o = L at/når/hv med posisjon: s-R-(a)-L/s-R-(adjadv)-L:

ba) L uten innleder = oratio recta:

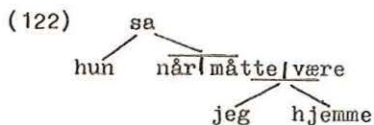
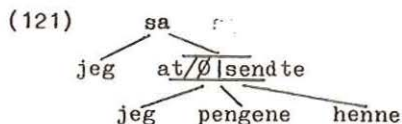
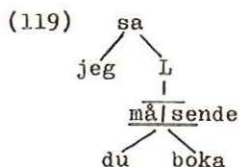
- (119) [Jeg sa: "Du må sende boka".]
 bb) L_{at} = oratio obliqua med hoved- ell. bisetnings form
 og /at/ fakultativt når a/adjadv er urepresentert;
 (120) [jeg sa ham/til ham at jeg sendte henne pengene]
 (121) [jeg sa (at) jeg sendte henne pengene]
 (122) bc) L_{når} [hun sa når jeg måtte være hjemme]
 (123) bd) L_{hv} [de sa (meg/til meg) hva de mente/hvem de likte/
 hvor de fant pakken/hvorfor de kom/hvorledes alt
 var osv.]

I. si seg₂ (V2 = erklære seg for det ell. det)

II. si seg → s-R-pred, pred = adnomen

- (124) [han sa seg løs/fri for videre befattning med saka]
 (125) [kameratene sa seg enig(e) med ham]

Valensmarkører:

5.6 Ikke-valensdannende enheter

Valensdannere er substituerbare størrelser. Overflatestrukturens VU, dypstrukturens aktant, er en variabel. Et /det/ som formelt subjekt i typen /det regner/, /det snør/ er således ikke valensdannende, fordi det ikke står anaforisk og ikke kan substitueres med noe annet nominalmorfem. Slike verb er derfor null-verdige (a-valente). (Verb i funksjon som eller med eneste funksjon som hjelpeverb er en annen type null-verdige verb, jfr. s. 14-17). På denne måte er /være/ i formuleringer som /det er natt/mørkt/kaldt/ ikke to-, men én-verdig. Tilsvarende gjelder for formelt objekt, som heller ikke er valensdannende. I en formulering som /jeg har det godt/ er /ha/ ikke tre-, men to-verdig. Heller ikke et skinnsubjekt er valensdannende. Verbet /ligge/ i typen /det ligger en

båt på havna/ er fremdeles to-, ikke tre-verdig. Ovenfor er ellers nevnt at refleksivet ikke er valensdannende som en invariabel enhet (s. 14, setningene (67)-(68) med invariabelt, ikke-valensdannende refleksiv, setning (69) med variabelt og dermed valensdannende refleksiv).

6. TRE BESKRIVELSESSYSTEMER

Om valensgrammatikken som overflate eller dypstrukturgrammatikk er det påvist at den ikke gir noe bilde av overflatestrukturen, men vel av syntagmatiske forhold i denne. Senere tids erkjennelse - også hos TG-grammatikere - av at det trolig er riktig å regne med flere ulike nivåer i dypstrukturen, plasserer valensgrammatikken på ett, muligens delvis på to av disse. Til tross for dette er det likevel mulig og har det også sin interesse ved hjelp av grendiagrammer å foreta en sammenligning mellom tre av de mer kjente lingvistiske beskrivelsessystemer - med én og samme setning som eks.:

(126) jeg gir ham boka nå

Idet vi viser til oppstillingen s. 22, kan vi knytte følgende

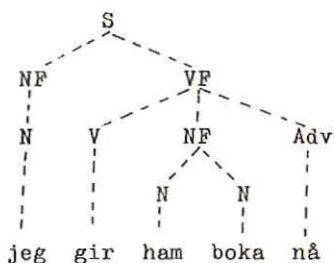
MERKNADER TIL GRENDIAGRAMMENE Som ventet, finner man størst samsvar - tross ulikheter - mellom diagramene 2 og 3, - fordi begge bygger på teorien om det minimale antall komplementer som er nødvendig for konstitueringen av en meningsfull grammatikalsk setning.

Innholdet av x-innklammering i nr. 2 og 3 er det samme, men fremstilt på forskjellig måte. Begge diagrammer viser katatakse mellom verbal og obligatoriske komplementer, hvor valens-diagrammet, 3, teoretisk sidestiller disse overfor verbalet, mens syntagme-diagrammet, 2, gir subjektet rang foran de øvrige VU, - noe som det knapt kan innvendes noe imot, da subjektet vanligvis er obligatorisk, enten verbalet er én-, to- eller tre-verdig.

Om man sammenligner diagram 1 med 2 og 3, må de sistes fordel sies å bestå i at de allerede fra utgangspunktet i beskrivelsen viser rent "indrespråklige", syntaktiske, forhold og utelukker "utenomspråklige" (jfr. at subjekt og agens ikke nødvendigvis er kongruente størrelser på det språklige plan). Samtidig synes det klart at denne beskrivelsesmåte gir samme mulighet som nr. 1 - og TG-grammatikk - for dypstrukturundersøkelser og -beskrivelse. I tillegg kommer så at valensgrammatikken synes å ha utvilsomme fordeler på det pedagogiske plan - langt ned i elementærundervisningen, sammenlignet med TG, - på grunn av det langt mindre innviklede

1. Subjekt-predikat-analytisk frasestrukturmarkør

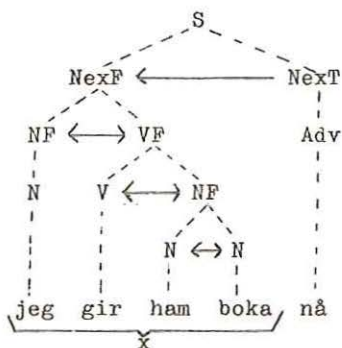
(nordamerikansk strukturell lingvistik)

Førstesegmentering:
SUBJEKT : PREDIKAT

2. Syntagmatisk frasestrukturmarkør

(kontinentaleuropeisk strukturell lingvistik)

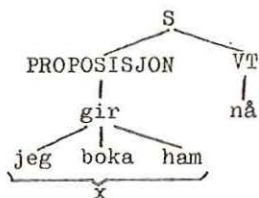
Førstesegmentering:
SYNTAKTISK nødvendig : unødvendig

Nexus: katatagmet subjekt + verbal
NexF : nexsusfrase, subjekt + verbal
+ nødvendige verbalbestem-
melser
NexT : nexsusfrasetillegg, syntaktisk
+ nødvendige bestemmelser

↔ : katatakse mellom to ledd
← : hypotakse mellom to ledd
→

3. Valensmarkør

(kontinentaleuropeisk strukturell lingvistik)

KOMPLEMENTERS KATATAKTISKE SENTRE-
RING OMKRING VERBALET

Om , se 2. avsnitt i
MERKNADER &c s. 21

systemregelverk. Særlig gjelder dette for overflatestrukturundersvisning for dem som skal lære seg et for dem fremmed språk.

Om diagrammene er det nødvendig å gi en opplysning. Mens frasestrukturmarkør og valensmarkør (1 og 3) begge vil være kjente fra eksisterende lingvistisk litteratur, gjelder dette ikke syntagmemarkøren (2), da de skoler som bygger på Ferdinand de Saussure, har vært sterkere opptatt av fonemikk og morfemikk enn av setningsmorfologi. Markøren skyldes eget arbeid og ble utformet høsten 1971 i arbeidet med nødvendig egenorientering overfor TG, - før jeg ennå hadde hatt mulighet for å sette meg inn i valensteori og valensgrammatikk. I øyeblikket synes det likevel som denne markør kan være å foretrekke for mer sammensatte setninger, hvor valensmarkøren inngår som en integrert del.

Det vil selvsagt med rette kunne hevdes at markør 1 svarer til en eldre utforming av TG-modellen. Det forhindrer imidlertid ikke at selv standardutformingen opererer med delingen subjekt + predikat, eller - med samme betydning - NP + VP, grammatisk sett en arv fra Blomfieldskolens IC-analyse, logisk sett bare en videreføring av klassisk logikk. Med denne bakgrunn kunne derfor MANFRED BIERWISCH på Magdeburg-symposiet i 1964 (se s. 2) rette en ganske sterk kritikk mot valensteoriens - etter hans mening - ufullkommenhet. Spesielt ble TG-grammatikkens "rewriting rules" fremhevet som et fortrinn i analysen på grunn av deres konsekvente gjennomføring av den logiske "Relation 'ist ein'" ned til minste enhet¹¹⁾.

Det er da riktig her først å minne om at valensbegrepet på den tid savnet en prinsipiell drøfting, - som først kom i åra som fulgte. Ellers er det heller ikke uten videre innlysende at TG-grammatikkens "ist ein"-relasjon er verken den eneste eller riktige fargbare vei i en språkbeskrivelse. Binariteten subjekt + predikat, TGs nominalfrase + verbalfrase, er forlatt ikke bare i avhengighetsgrammatikken, der valensbegrepet har sitt opphav, men også i moderne predikat- og relasjonslogikk, som ikke regner med bare to-leddede (som i klassisk logikk), men også flerleddede utsagn ("dommer"¹²⁾.

Allerede i tiåret før HELBIG og hans kollektiv tok opp valensbegrepet til vurdering og definatorisk avgrensning på strukturelt grunnlag, var det utkommet en avhandling med moderne relasjonslogikkens synspunkter anvendt på lingvistikk¹³⁾. Her skiller bl. a.-på setningsplanet mellom

- a) determinasjonsutsagn, kalt "Bestimmungsurteile" (ettleddsutsagn, dvs. utsagn med ett argument), med eks. som /Das Wasser rauscht/, /Grossbritannien ist ein Königreich/ satt på formel som ϕx , med $x =$ argument og $\phi =$ "Bestimmungswort" (det sistnevnte understreket i eksemplene),
- b) relasjonsutsagn, kalt "Beziehungsurteile" (to- ell. flerleddsutsagn, dvs. utsagn med to ell. flere argumenter), med eks. som /a ist älter als b/, /Punkt A liegt links von Punkt B/ satt på formel som $R(x,y)$, der 'x,y' står for 'relata' (pl. av relatum), dvs. argumenter, og der 'R' er "Beziehungswort" (i eks. understreket) og står for 'relator', også kalt 'funktør',
- c) identitetsutsagn, "identische Urteile", med formel $x = y$, f.eks.: $2 + 2 = 4$ (og ekvivalensutsagn - som her spiller mindre rolle - med formelen $x \equiv y$).

Deler av dette system vil kjennes igjen i fremstillingen oven-

for, både i synet på dypstruktur (§ 3) og i valensnoteringens spesifisering av grammatiske kategorier for aktanters realisering i overflatestrukturen (§ 5). Relasjonslogikkens formel for relasjonsutsagn ligger således til grunn for valensspesifiseringen (Trinn II) for alle treverdige (og firverdige) verb, f.eks.:

(53) legge₃ s-R-adv_{loc} - relasjonsformel: R(x,y,z)

(61) sende₂₊₍₁₎₌₃ s-R-(a)-o - samme formel: R(x,y,z)

(119) si₂₊₍₁₎₌₃ s-R-(a)-I_{at} - samme formel: R(x,y,z)

og tilsvarende ved de aller fleste toverdige verb, f.eks.:

(49) besøke₂ s-R-o - relasjonsformel R(x,y)

Determinasjonsutsagn, ϕx , sees derimot ikke av valensspesifiseringen, fordi denne skal gi opplysning om grammatiske kategorier knyttet som VU til verbalet. Spesielt gjelder dette determinasjonsutsagn med kopulaverb som verbal, som da også får symbolet 'R'. For enkelhets skyld nyttes så dette symbol også ved énverdige verb (som svarer til ' ϕ ' i determinasjonsutsagn), f.eks.:

(59) løpe₁ s-R (hvis relasjonslogiske formel er: ϕx)

(88) være₂ s-R-pred (med samme relasjonslogiske formel: ϕx)

Enhver vitenskap har sin spesielle filosofiske og logiske bakgrunn. Også TG mener seg å ha både et almenn- og et språkfilosofisk grunnlag¹⁴, med forankring i rasjonalisme (Descartes) og klassisk logikk og således med binaritetsprinsippet som det eneste gyldige i beskrivelsen av språkssystemet, til tross for at dette notorisk oppviser også andre relasjoner mellom ledd både på og under setningsplanet. Når språkssystemet er slik, er det ingen grunn til å holde på verken TGs binaritetsprinsipp eller dets "ist ein"-relasjon, som ikke kan virke annerledes enn en grammatikkens prokrusteseng.¹⁵)

7. TO TILLEGG

7.1 Infinittneksus som VU

For å gjøre denne skissen av verbalvalens noe mer fullstendig, og siden infinitiv og partisipp er behandlet som valensbærere, er det naturlig å gi en kort omtale også av innordning i valensmodellen av den spesielle konstruksjon der infinitiv eller et partisipp inngår. Det gjelder infinittneksus, enten den inneholder presens partisipp, preteritum partisipp eller infinitiv, for sistnevntes vedkommende ikke bare uten, men også med /&/. Som kjent er denne konstruksjonen vanligst ved verbene /be/, /høre/, /la/ og /se/, men finnes også ved andre verb som /føle/, /kjenne/ = "føle" og dessuten ved verb som /finne/ og /vise/.

Tre syn gjør seg gjeldende i analysen av infinittneksus med infinitiv - uten /&/ -, i eldre grammatiske fremstillinger kjent under navnet "akkusativ med infinitiv" (f.eks. hos FALK OG TORP: DANSK-NORSKENS SYNTAX), eller som én av flere typer "gruppeobjekter" (AUG. WESTERN: NORSK RIKSMÅLSGRAMMATIKK). F. & T. sier at "infinitiven er direkte objekt for hovedverbet" (dvs. fullverbet i vedk. hel-/leddsetnings verbal, sitat fra § 128 om eks. i § 127), mens W. ser på hele konstruksjonen som objekt - med infinitiv uten /&/ "som lo-

gisk prediakt (= verbal) i gruppeobjekter for verbene la, be, høre, se" (§ 427). Tilsvarende syn finnes hos PAUL DIDERICHSEN: ELEMEN-TÆR DANSK GRAMMATIKK (§ 86), videre også hos F.-E. VINJE: KOMPEN-DIUM I GRAMMATISK ANALYSE (s. 102) med det noe diffuse og inkonse-kvent anvendte begrep 'neksusobjekt', som bl.a. også omfatter in-finittneksus, - og også hos OLAV NÅS: NORSK GRAMMATIKK (§§ 265-266) med samme begrepsbetegnelse, men noe klarere definisjon og an-vendelse. Et tredje syn er å finne hos dem som betrakter konstruk-sjonen som 'objekt' + 'objektsinfinitiv', der 'objektsinfinitiv' er et tillegg til objektet, hvis objektfunksjon betinges av verbalet i den setningen konstruksjonen er en del av.

HELBIG & SCHENKEL behandler ikke infinittneksus i "Einführung", heller ikke i tidligere eller senere arbeider, og gir en utilfreds-stillende valensbeskrivelse i verblista, der slike og høyst enkle konstruksjoner finnes eksemplifisert. Slik de praktiserer valensbe-skrivelsen f.eks. av /sehen/ i eksemplet /ich sah ihn kommen/, vil de ikke være i stand til å gi en dekkende valensbeskrivelse av kon-struksjoner der infinittet er mer enn én-verdig med bare obligato-riske VU.

Av de tre ovenfor refererte syn på konstruksjonens syntaktiske funksjon synes F. & T.s oppfatning å ligge løsningen nærmest. Å betrakte hele konstruksjonen som objekt, lar seg i alle fall ikke gjøre ved verbet /la/, som ved slike konstruksjoner ikke er transi-tivt:

(127) *jeg lot ham MOT: jeg lot ham komme

jfr.:

(128) !jeg så ham OG: jeg så ham komme

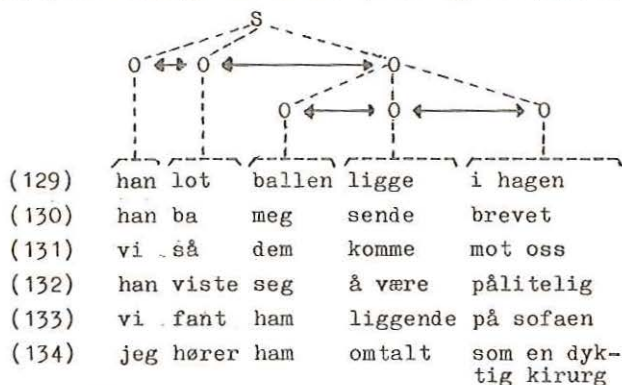
uten at dermed er sagt at at /ham/ er objekt for /så/ i setningen /jeg så ham komme/.

En transformering av (128) til /jeg så hans komme/ eller til /jeg så at han kom/ viser tydelig at /komme/ i (128) styrer /ham/. Det er da også alminnelig enighet om at konstruksjonens infinitt - med Westerns ord - er "logisk predikat" og at "objektet" (tredje synspunkt) har subjekts funksjon overfor infinittet, som riktignok krever subjektet realisert som avhengighetsform. Dette underbygges også av en eksperimentellanalytisk undersøkelse, som av plasshensyn må sløyfes her.

Riktigere enn det eldre "akkusativ med infinitiv" vil derfor være å tale om "infinitiv med akkusativ", eller - siden vi ikke lenger har et kasusspråk - "infinitiv med infinitivsubjekt"¹⁶⁾, - bedre "infinittssubjekt", for å ha en term anvendelig også på tilsvarende del av infinittneksus med partisipp som verbal del. Dermed er sagt at et infinittssubjekt (alltid i avhengighetsform) styres av infinittneksusens verb, - ikke av verbalet i den setningen infi-nittneksus er del av. Det vil si at "akkusativen", infinittssubjek-tet, tilhører infinittets valens, ikke setningsverbalets. Dette be-tyr igjen at setningsverbalet styrer direkte infinittneksusens in-finit, og at dette infinitt igjen styrer ikke bare infinittssubjek-

tet, men også andre mulige valensbærere hvis infinittet er mer enn én-verdig. Det er i virkeligheten dette styringsforholdet F. & T.s omtale av infinittven som direkte objekt gjelder. Styringsforholdet er således klart, derimot ikke objektforholdet. Å presse inn et objektforhold her er da også unødvendig. Andre verb enn de som styrer infinittet i infinittneksus, styrer som kjent både partisipper og infinitiv uten at objektrelasjonen trekkes inn (jfr. de såkalte "hjelpverb", hvor enighet ikke hersker om gruppens størrelse). Strukturelt sett er begge verbtypers funksjon "hjelpende", hva man enn måtte ønske å forstå ved den tradisjonellgrammatiske term 'hjelpverb', (og denne fremstillingen legger jo nettopp strukturforhold til grunn).

Styringsforholdet illustreres med følgende grendiagram med eksempler både på infinitiv (uten og med /å/) og de to partisipper:

Både valensnotering og valensmarkører for slike konstruksjoner skiller seg noe fra de eksempler som ellers er gitt. Dette skal vises for de seks eksempler (129)-(134), som hver først får sin valensnotering, deretter et par av dem sine valensmarkører. Vi trenger følgende nye bokstavsymboler for noteringen:

IN : infinittneksus, uspesifisert

I_i : infinittet = infinitiv uten /å/, med 'i' = indeks = det anvendte verbs valens

Inf_i : infinittet = infinitiv med /å/ med 'i' som ovfr. forklart

$P1_i$: infinittet = pres.part., med 'i' som ovfr. forklart

$P2_i$: infinittet = pret.part., med 'i' som ovfr. forklart

I la(te)₂ (= angivelse av et passivt forhold)

II la(te) → s-R-IN

(129) IN = I_i [han lot ballen ligge i hagen]

- I be₂ (= anmode om)
 II be → s-R-IN
 (130) IN = I_i [han bad meg sende brevet]
 I se₂ (= gjennom øyet motta inntrykk av)
 II se → s-R-IN
 (131) IN = I_i [vi så dem komme mot oss]
 I vise₂ (= legge for dagen)
 II vise → s-R-IN
 (132) IN = Inf_i [han viste seg å være pålitelig]
 I finne₂
 II finne → s-R-IN
 (133) IN = P1_i [vi fant ham liggende på sofaen]
 I høre₂
 II høre → s-R-IN
 (134) IN = P2_i [jeg hører ham omtalt som en dyktig kirurg]
 (135) IN = I_i [jeg hører dem komme]

Valensmarkører for

- (129) $\begin{array}{c} \text{lot} \\ / \quad \backslash \\ \text{han} \quad \text{ligge} \\ \quad \quad / \quad \backslash \\ \quad \quad \text{ballen} \quad \text{i hagen} \end{array}$
- (132) $\begin{array}{c} \text{viste} \\ / \quad \backslash \\ \text{han} \quad \text{ålvære} \\ \quad \quad / \quad \backslash \\ \quad \quad \text{seg} \quad \text{pålitelig} \end{array}$

Det skulle etter det foregående ikke herske tvil om infinittneksusens karakter av VU, hvor det vesentligste er at det er dens 'infinit' og intet annet ledd som styres direkte av setningsverbalet. Hvor ufullkommen enn min tidligere analyse av infinittneksus kan sies å være (jfr. BRUAAS: EKSPERIMENTELL-ANALYTISK LINGVISTIKK, s. 84-87), er det en tilfredsstillende å vite at så langt gav analysen samme resultat. At analysens øvrige resultat - ut fra en annen, nyere og forhåpentligvis bedre metode - kan sies å være diskutabelt, er en annen sak. En konsekvent gjennomført analyse, bygd på PAUL DIDERICHSENS "Sætningsskema" og derav følgende mulige analysemetode, kunne imidlertid ikke gi andre resultater. At den er analytisk anvendelig bare på språkets overflatestruktur og ikke dets underliggende strukturer, får vi bare notere oss som dens begrensning.

De infinittstyrende verb det her gjelder, kan knapt regnes som "hjelpeverb" i tradisjonell forstand, unntatt muligens for /la(te)/, - derfor '2' for '0' og 'R' for 'r' i valensnoteringen. Samtidig gjelder imidlertid at IN ikke kan betraktes som ett av de tradisjonelle setningsledd, men må sees på som en egen kategori. En mulig betegnelse kunne her tenkes å være 'neksual', med setningsleddsymbolet 'X—X'.

7.2 VTs forhold til dypstrukturen

I drøftingen ovenfor (3. Overflatestruktur og dypstruktur) om skillet mellom VU og VT er det nevnt - i samsvar med HELBIG & SCHENKELS fremstilling - at VT ikke finnes i dypstrukturen (s. 9). Dette er en sannhet med visse modifikasjoner og henger sammen med det problem

som HELBIG & SCHENKEL først og fremst er opptatt av, nemlig verbalvalensens underliggende strukturer. I den dypstruktur som ligger til grunn for verbalvalensen slik denne er definert, er det riktig nok ikke plass for VT, fordi den regner med til dypstrukturen bare det strukturelle minimum av setningsledd (VU) som kreves for å danne en grammatikalsk setning, - i det foregående kalt 'neksusfrase' (s. 22). En neksusfrase kan imidlertid modifieres på flere måter, ved omstendighetsadverbialer med betydning tid, sted, rom, måte osv. eller nekting, forsikring, fremheving osv., alle sammen betegnende forhold som vi ikke kan se bort fra også må finnes i språkets dypstruktur. Det er da bare ett forhold som her må tas i betraktning: de forefinnes ikke innenfor, men utenfor neksusfrasens dypstruktur og modifierer således neksusfrasen som helhet. Disse modifierende enheter er da nettopp overflatestrukturens VT med såkalt "setningsadverbial"s funksjon, dvs. adverbial hvis betydning gjelder setningsinnholdet som helhet, ikke et enkelt setningsledds. Slike modifierende dypstrukturelle enheter kan gis benevnelsen 'modifikatorer'.

8. SLUTTMERKNAD

Vi slutter vår elementære innføring i valensteori her. Forholdet mellom VU, VT og invariable størrelser (s. 20-21) og deres forankring eller manglende sådanne i dypstrukturen kan settes opp slik:

I OVERFLATESTRUKTUREN		I DYPSTRUKTUREN
Verbal	↔	Prosess
Verbalutfylling (VU) a) obligatorisk b) fakultativ	↔	Aktant
Verbaltillegg (VT)	↔	Modifikator
Invariabler: a) formelt subjekt/objekt b) skinn-subjekt/-objekt c) "ekte" refleksiv		(finnes ikke)

NOTER

1. Jfr. pensumlistens eneste innføring i almenningvistisk teori: John Lyons: Introduction to theoretical linguistics: meget om frasestruktur- og transformasjonsgrammatikk (jfr. Preface); litt om "categorial grammar" (som ikke har satt merkbare spor etter seg verken i europeisk eller i amerikansk lingvistik); intet om Københavnskolen; litt om Fragskolen (men ikke del av pensum); "dependency grammar" sammen med navna Hays og Tesnière nevnt bare i en note på 2 - to - linjer (s. 485) som "suggestion for further reading" (s. VII) - og vest- og øst-tysk valensteori i det hele ikke nevnt. Det hører også med at boka mangler en omtale av grunnlaget for europeisk strukturell grammatikk, de Saussures arbeid (som så klart skiller seg fra amerikansk strukturell deskriptivisme), og at bare enkelte av de Saussures tanker sporadisk opptreer nærmest som stater i det lingvistiske handlingsforløp. Likevel omtaler vaskeseddelen på bokens fjerde omslagsside fremstillingen som "a comprehensive introduction to current linguistic theory" iflg. utg. 1971. Uten noen sammenligning forøvrig vil en sammenligning av nevnte punkter med f.eks. Gerhard Helbig: Geschichte der neueren Sprachwissenschaft tale for seg selv (NB!: Begge fremstillinger bygger på forarbeider fra ett og samme tiår: 1960-åra.

2. Erben, Joh.: Abriss der deutschen Grammatik, Berlin 1958. - Grebe, Paul (Hrsg): DUDEN Grammatik der deutschen Gegenwartsprache, Mannheim 1958. - Glinz, Hans: Die innere Form des Deutschen, Bern 1961. - Brinkmann, Hennig: Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung, Düsseldorf 1962. - Griesbach, Heinz & Dora Schulz: Grammatik der deutschen Sprache, München 1962. - Schmidt, W.: Lexikalische und aktuelle Bedeutung, Berlin 1963.

3. Admoni, W.: Der deutsche Sprachbau, Leningrad 1962, - et verk som det ofte vises til.

4. ZEICHEN UND SYSTEM DER SPRACHE, Bd. III, Berlin 1966. Veröffentlichungen des 2. Internationalen Symposion "Zeichen und System der Sprache" vom 8.9.-15.9. 1964 in Magdeburg.

5. Hartung, W.: Die zusammengesetzten Sätze des Deutschen, Berlin 1964, s. 24 og note 17 s. 213.

6. Gerhard Helbig: Zum Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts, i DaF 1/1965 s. 10 ff.

7. Helbig gir i "Einführung &c" ingen detaljert gjennomgåelse av Tesnières valensgrammatikk, bare av dennes verbalvalensteori som han ser i forhold til senere forskeres anvendelse, jfr. note 2 og 3, ("Einführung &c" s. 13 ff, jfr. også s. 29) og påpeker teoriens svakheter som grammatisk modell, slik den er formet av Tesnière (s. 63-64). For en fullstendigere oversikt over Tesnières valensgrammatikk vises til Gerhard Helbig: Geschichte der neueren Sprachwissenschaft, s. 198-204.

8. Følgende symboler brukes for markering av tradisjonell grammatikkens setningsledd:

┌-----┐ : verbal	—○— : adobjekt, enten predikativt
┌-----┐ : subjekt	adobjekt (= "objektpredikativ"):
┌-----┐ : subjektpredikativ	/de fant huset <u>tomt</u> /,
┌-----┐ : objekt	eller adverbialt adobjekt:
—H— : adjekt	/de drakk ham <u>under bordet</u> /
—A— : adverbial	

9. Termen 'adjekt' brukes her - som hos Körner - for tradisjonell grammatikk 'indirekte objekt', med tilslutning til Körners begrunnelse for utskiftingen, jfr. antologien NUTIDSSVENSKA, Stkh/Borgå 1964, s. 107.
10. I tillegg til de i note 8 nevnte tradisjonelle setningsledd, har jeg funnet det nødvendig å operere med enda fem setningsleddtyper, noen ikke anerkjent, andre ikke spesifisert i tradisjonell grammatikk. Det gjelder syntaktiske enheter som jeg med et fellesnavn kaller 'nominaladverbialer': preposisjonsuttrykk som ikke kan substitueres med adverb (slik som prep.uttr. som omstendighetsadverbial kan), og hvis regimen ("styring") man semantisk føler kan ha objekt-, subjekt-relasjon osv.:
- ←→ : Subjektadverbial: han ble tatt av politiet
jfr.: politiet tok ham
- ↖→ : Konsubjektadverbial: Hansen diskuterer med Jensen
jfr.: Jensen diskuterer med Hansen
og : Hansen og Jensen diskuterer
- H— : Adjektadverbial: han sendte pengene til henne
jfr.: han sendte henne pengene
- ←O→ : Objektadverbial: jeg har tenkt på saken
- ↖O→ : Koobjektadverbial: de sammenlignet Paris med London
jfr.: de sammenlignet London med Paris
og : de sammenlignet Paris og London
11. Manfred Bierwisch: Aufgaben und Form der Grammatik, i ZEICHEN UND SYSTEM DER SPRACHE, Bd. III, Berlin 1966, s. 44 og s. 48-49.
12. Se Konrad Marc-Wogau: Modern Logik, Örebro 1961, kapitlene "Ur predikatlogiken" (s. 45-69) og "Ur relationslogiken" (s. 120-130), eller samme forfatter: Filosofisk Uppslagsbok, Uppsala 1963, artiklene Predikatlogik, Relation, Relationslogik.
13. Franz Schmidt: Logik der Syntax, 2. Auflage, Berlin 1959.
14. Transformasjonalistenes - og også TG-teoriens opphavsmanns - både almenn- og språkfilosofiske skolering synes ellers å være noe mangelfull, jfr. Eugenio Coseriu: Einführung in die transformationelle Grammatik, Tübingen 1970. Forfatteren, som er professor i romansk og almenn lingvistik ved Universitæt Tübingen, og som også har en solid filosofisk skolering, gir her en nøktern vurdering av TG-teoriens fordeler og mangler og påviser både filosofiske banaliteter og logisk inkonsekvens i teoribygningen. Også von Humboldts språkfilosofi mener han Chomsky misforstår på et vesentlig punkt, jfr. Coseriu: Sprache. Strukturen und funktionen, Tübingen 1970, s. 213-224. Hans nøkterne vurdering fremgår ikke minst av hans kritiske gjennomgåelse av vesteuropeisk strukturell lingvistikks fordeler og mangler, jfr. hans Einführung in die strukturelle Linguistik, Tübingen 1969. Hans studier i språkfilosofi har resultert i et fire binds verk med tittelen Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Hittil utkommet: bind I-II.
15. Om manipulasjoner som ofte er nødvendige for å presse setningen inn i et to-delingskjema, se A. W. Groot: Subject-Predicate-Analysis (i LINGUA Vol. 6 1957 No 3, s. 304 ff).
16. "Infinitivsubjekt" brukt slik i NORSK RIKSMÅLSORDBOK under oppslagsordet /late/ pkt. 8-9.

LITTERATUR

Forkortinger:

- DaF Deutsch als Fremdsprache
LB Linguistische Berichte
TLP Travaux linguistiques de Prague
WZHB Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, geschichtliche und sprachwissenschaftliche Reihe
WZKML Wissenschaftl. Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, geschichtl. und sprachwissenschaftl. Reihe
ZfdS Zeitschrift für deutsche Sprache
ZuSdS Zeichen und System der Sprache, fullständig tittel se ndfr.

- Ammer, K. & G.F.Meier: Bedeutung und Struktur, i: ZuSdS b. 3, s.23 f.
BEITRAGE ZUR VALENZTHEORIE, G. Helbig (Hrsg.), The Hague, Paris 1971
Bierwisch, Manfred: Aufgaben und Form der Grammatik, ZuSdS, Bd III, Berlin 1966, s. 28-69.
Bruaas, Einar: Eksperimentell-analytisk lingvistikk, Univ.forl. Oslo, Bergen, Tromsø 1971
Bondzio, W.: Das Wesen der Valenz und ihre Stellung im Rahmen der Satzstruktur, i: WZHB, Abt. 2/1969
Carls, O.: Kurze Studie über die unterschiedlichen Verbbegriffe bei Helbig/Schenkel und Fillmore, hinsichtlich ihrer Beschreibungsadäquatheit, i: LB 14/1971, s. 72-76
Coseriu, Eugenio: Einführung in die strukturelle Linguistik, Tübingen 1969
Coseriu, E.: Einführung in die transformationelle Grammatik, Tübingen 1970
Coseriu, E.: Sprache. Strukturen und Funktionen. 12 Aufsätze, Tübingen 1970
Coseriu, E.: Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart I-IV, Tübingen
Daneš, F.: A Three-Level-Approach to Syntax, i: TLP 1, Prague 1966, s. 225-240
Diderichsen, Paul: Elementær dansk Grammatik, Kbhvn. 1962
Falk, Hj. og Alf Torp: Dansk-Norskens Syntax, Kra. 1900
Groot, A.W.: Subject-Predicate-Analysis, i: Lingua Vol. 6 1957, No 3, s. 304 ff.
Hartung, W.: Die zusammengesetzten Sätze des Deutschen, STUDIA GRAMMATICA IV, Berlin 1964
Helbig, Gerhard: Der Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts, i: DaF 1/1965 s. 10-23
Helbig, G.: Untersuchungen zur Valenz und Distribution deutscher Verben, (1) DaF 3/1966, s. 1-11, (2) Daf. 4/1966, s. 12-19
Helbig, G.: Zur Umgebungsanalyse deutscher Verben, i: WZKML 1-2/1967, s. 83-93
Helbig, G.: Valenz, Tiefenstruktur und Semantik, i: Glottodidactica vol. III-IV, Poznan 1970, s. 12-46
Helbig, G.: Zum Modellbegriff der Linguistik, i: DaF 1-2/1970, s.26 f.
Helbig, G.: Zur Theorie der Satzmodelle, i: Biuletyn Fonograficzny XI 1971, s. 51-71
Helbig, G.: Probleme der Valenztheorie, i: DaF 3/1970, s. 212 ff.
Helbig, G.: Zum sprachwissenschaftlichen Begriff der Valenz (Wertigkeit), i: Sprachpflege 11/1971, s. 225-229
Helbig, G.: Zu einigen Spezialproblemen der Valenztheorie, i: DaF 5/1972, s. 269-282
Helbig, G.: Geschichte der neueren Sprachwissenschaft, Hamburg 1974

- Helbig, Gerhard & Wolfgang Schenkel: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, 2. überarbeitete und erweiterte Auflage, Leipzig 1973
- Heringer, H.-J.: Wertigkeiten und nullwertige Verben im Deutschen, i: ZfdS 23/1967, s. 13-34
- Lyons, John: Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge 1971
- Marc-Wogau, Konrad: Modern Logik, Örebro 1961
- Marc-Wogau, Konrad: Filosofisk Uppslagsbok, Uppsala 1963
- Meier, Georg F.: Noematische Analyse als Voraussetzung für die Ausschaltung der Polysemie, i: ZuSdS b. III, Berlin 1966, s. 117-145
- NORSK RIKSMÅLSORDBOK
- Næs, Olav: Norsk Grammatikk, Oslo 1972
- Robinson, J.J.: A Dependency-Based Transformational Grammar, i: Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Vol. 2, Bucarest 1970, s. 807-813
- Schmidt, F.: Logik der Syntax, Berlin 1959
- Sgall, Petr: Generative Beschreibung und die Ebenen des Sprachsystem, i: ZuSdS b. III, Berlin 1966, s. 224-239
- Sgall, Petr: Zur Frage der Ebenen im Sprachsystem, i: TLP 1, Prague 1966, s. 95-106
- Tesnière, L.: Esquisse d'une syntaxe structurale, Paris 1953
- Tesnière, L.: Eléments de syntaxe structurale, Paris 1959
- Vinje, F.-E.: Kompendium i grammatisk analyse, Oslo 1974
- Western, Aug.: Norsk riksmålsgrammatikk, Kra. 1921
- ZEICHEN UND SYSTEM DER SPRACHE. Veröffentlichungen des 1. Internationalen Symposions "Zeichen und System der Sprache" vom 28.9.-2.-10.1959 in Erfurt (Bd. I und II, Berlin 1961/62), und des 2. Internationalen Symposions "Zeichen und System der Sprache" vom 8.9.-15.9.1964 in Magdeburg (Bd. III, Berlin 1966)

Ei lita utgreiing om verbalvalens.

Kva er verbalvalens?

Av Arne Torp

Valens er eit omgrep som er lånt frå naturvitskapen.

Som grammatisk term vil me nytte det om dei utfyllingar som eit verb kan eller må ha for å fungere i ei setning. Kva dette inneber, skal bli nærmare presisert ned-nfor. Men først nokre døme:

- 1 ho søv
- 2 dei saknar heimen
- 3 han bur heime
- 4 han gjev henne ein ring

I desse døma er alle ledda som førekjem, nødvendige for at setningane skal vere fullstendige. Me ser altså at verbet sove krev berre eit subjekt for at ein skal få ei full setning, medan verbet sakne krev både subjekt og direkte objekt, medan gje dessutan krev eit indirekte objekt. Verbet bu treng ikkje noko objekt attåt subjektet, men derimot eit adverbialt ledd (oftast ei stadnemning, men det kan også vere ei måtesnemning, t.d. 3 A han bur godt).

Med utgangspunkt i den naturvitskaplege bruken av valens-omgrepet gjev ein verba ovanfor desse valensane: sove har valensen 1 eller er 1-verdig, sakne og bu har valensen 2 (2-verdig), gje har valensen 3 (3-verdig). -- Vidare kan ein skilje mellom ulike slag ledd som eit verbal knyter til seg, dvs. om det er nominale eller adverbiale ledd, og vidare kan ein spesifisere tydingsinnhaldet til nominala eller adverbiala. Døme på ei slik oppstilling:

sove

- a. (valens) 1
- b. (syntaktisk klasse og funksjon) nominal - subjekt
- c. (tydingsinnhald) levande vesen

sakne

- a. 2
- b. nom.-subj. + nom. - dir.obj.
- c. person + *ingen restriksjonar*

bu

- a. 2
- b. nom. - subj. + adv.
- c. levande vesen + stad eller måte

gje

a. 3

b. nom. - subj. + nom. - ind.obj. + nom. - dir.obj.

c. levande vesen + levande vesen + ingen restriksjonar

Dei verbalutfyllingane me har sett ovanfor, var alle nødvendige eller obligatoriske. Men det finst òg verb som tek til seg unødvendige eller fakultative utfyllingar. Døme:

5 dei et

6 han kjem

Her har verba ete og komme berre ei utfylling (subjekt). Men båe desse verba kan ha to utfyllingar:

5 A dei et middag

6 A han kjem heim

Me ser her at ete kan ta eit dir.obj., medan komme kan ta eit adverbial. Me vil derfor rekne den "eigentlege" valensen for å vere 2 ved desse verba, men sidan den eine utfyllinga her kan mangle, kan ein setje desse verba opp slik:

ete

a. 1 (2)

b. nom. - subj. (+ nom. - dir.obj.)

c. levande vesen (+ fast føde)

komme

a. 1 (2)

b. nom.-subj. (+ adv.)

c. ingen restriksjonar (+ retning)

Lat oss no sjå på desse setningane:

1 B ho søv no

2 B dei saknar *heimen* no

3 B han bur heime no

4 B dei gjev henne ein ring no

5 B dei et middag no

6 B han kjem heim no

Her ser me at adverbialet no har vorte tillagt i alle døma ovanfor. Tyder dette då at valensen ved alle desse verba skal aukast med ein i høve til det me fann ut ovanfor, eller med andre ord: skal dette nye adverbialet reknast med i valensen til verbet?

For å finne svaret på dette kan me gjere eit par små prøver. I. Me "deler" verbalet i ein finitt og ein infinitt del (hjelpe- + hovudverb), og så plasserer me den infinitte delen (hovud verbet) føre den finitte delen (hjelpeverbet) og ser kor mange av dei

andre setningsledda som lyt følgje med det infinitte verbalet.

- 1 C sove/vil ho no
- 2 C sakne heimen/vil dei no
- 3 C bu heime/vil han no
- 4 C gje henne ein ring/vil dei no
- 5 C ete middag/vil dei no
- 6 C komme heim/vil han no

Me ser her at no aldri trenng (endå om det stundom kan) flyttast fram i lag med hovudverbet. Dette tyder på at det er lausare knytt til verbet enn dei andre ledda (både nominala og adverbiala heime og heim).

II. I same lei peikar det at ein kan setje no inn eller ta det bort i alle døma ovanfor utan at setningane blir ugrammatiske. Dette kan ein ikkje gjere med noko av dei andre ledda i setningane. Rett nok kan t.d. både sakne og ete ha to nominale utfyllingar (subj. og dir.obj., ved sakne er det dir.obj. obligatorisk, ved ete fakultativt). Men det nominale leddet er til ein viss grad avgrensa av tydingsinnhaldet til verbalet; t.d. er setninga

7 ?? dei et heimen

i beste fall sterkt avvikande, medan 5 A ovanfor (s.2) er heilt normal. På tilsvarande vis kan ein konstatere at bu og komme baa er 2-verdige med subj. og adv. som utfyllingar. Ein kan såleis ikkje ta bort adverbialleddet ved bu i det heile, og ved komme lyt adv. ha retningstyding, noko som sjølvsagt heng saman med at komme er eit såkalla rørsleverb. Omvendt kan ein aldri ha eit retningsadv. ved bu, fordi dette verbet ikkje har rørsletyding.

Me skil såleis mellom verbalutfyllingar (eller verbalnære ledd), dvs. ledd som blir bestemte av det einskilde verbalet i ei setning, og frie tillegg (eller verbalfjerne ledd), dvs. ledd som (nokså) fritt og uavhengig av verbalet i setninga kan setjast inn eller utelatast i (nær sagt) alle setningar. Skilnaden mellom dei to typane kan ein m.a. slå fast ved prøvene I. og II. ovanfor. -- Innanfor verbalutfyllingane kan ein så atter skilje mellom obligatoriske (jfr. t.d. setn. 2,3 og 4) og fakultative (jfr. t.d. 5 og 5 A, 6 og 6 A) utfyllingar.

Som ein praktisk regel kan ein seie at nominale ledd som regel (alltid?) vil vere verbalutfyllingar, medan adverbiale ledd som kan takast bort, svært ofte er frie tillegg (jfr. likevel døme 6 ovanfor!).

Jamfering av valens med omgrep i tradisjonell
grammatikk.

Eit intransitivt verb vil i valensgrammatisk terminologi seie eit verb som berre krev ei nominal utfylling (i moderne norsk vil det seie subjekt). Eit intransitivt verb kan då anten vere 1-verdig (jfr. døme 1) eller 2-verdig (jfr. 3 og 6 A).

Eit transitivt verb er eit verb som krev minst 2 nominale utfyllingar (jfr. døme 2, 4 og 5 A). Transitivt verb blir då anten 2- eller 3-verdige. Når den eine utfyllinga (objektet) manglar i ei setning (jfr. døme 5 ovanfor s. 2), seier ein tradisjonelt at verbet er her "brukt intransitivt" eller noko slikt. I valenslæra seier ein at den eine utfyllinga (dvs. objektet) då er fakultativ, og at valensen i eit slikt høve ikkje er "metta" (jfr. 5 og 6 s. 2 med 5 A og 6 A, der valensen i dei to siste døma er metta).

Innanfor dei intransitive verba skil ein i valenslæra mellom 1-verdige og 2-verdige verb (jfr. t.d. setn. 1 og 3 s. 1). Somme verb kan berre ha det (i somme dialektar der eller her) som subjekt. Dette gjeld m.a. verb som regne og snø. Slike verb har tradisjonelt vore kalla for upersonlege, og subjektet for eit formelt subjekt. -- Termen "upersonleg" om slike verb kan vere villeiande, ettersom det finst mange andre verb òg der ein aldri eller i alle fall svært sjeldan kan ha ein person som subjekt (t.d. hende, vare, skvulre). -- I valensgrammatikken er slike "upersonlege" verb 0-verdige, meir om dette nedanfor s. 7 f. .

Valensterminologien kan altså gje uttrykk for alt det ein får sagt med tradisjonell terminologi. Men i valensgrammatikken blir det heile formulert mykje meir heilskapleg (0-, 1-, 2- og 3- verdig) og fullstendig (både nominale og verbale utfyllingar blir medtekne). Dessutan får valenslæra fram viktige skilnader som ein i det heile ikkje var merksam på før (jfr. ovanfor side 3 om verbalutfyllingar kontra frie tillegg).

Valensterminologien er altså ikkje berre "gammal vin i nye sekker", men gjev reelt auka syntaktisk innsikt. -- På dei neste sidene vil eg freiste å gje eit døme på korleis valensgrammatikken kan gje oss ei djupare forståing av ein svært velkjend og ein noko mindre kjend grammatisk prosess, nemleg passivering og kausativering.

Valens og passivering / kausativering.

8 treet fell

9 treet blir felt

10 treet blir felt av bonden

11 treet blir felt med ei øks

12 bonden feller treet (med ei øks)

Setningane 8, 9, 10 og 11 har alle det sams at dei fortel om eit tre som ramlar over ende. Skiånaden mellom 8 og 9 er den at i 8 får me berre vite at treet dett -- ikkje noko om kvifor. I 9 blir det dessuten sagt at nokon eller noko har fått treet til å falle. Verbet felle tyder altså "få til å falle". -- Eit verb som har tydinga "få noko til å hende", kallar me eit kausativt verb. Felle er altså det kausative verbet som svarar til (det ikkje-kausative) falle. Slike par av eit kausativt svakt verb og eit ikkje-kausativt sterkt verb har gjerne vorte kalla parverb. Andre døme på parverb er: setje / sitje, leggje / liggje, svøve / sove, fløyte / flyte, grøte / gråte, hengje / hange, brenne (sv.) / brenne (st.).*

I 9, 10 og 11 har me det kausative verbet felle i passiv form. I ei passiv setning er "patients" subjekt. I 8 er der òg same logiske relasjonen mellom subjektet og verbalhandlinga (det "skjer" det same med treet i alle tilfelle); likevel seier ein ikkje gjerne at subjektet i denne setninga er "patients". Grunnen er vel den at ved verbet felle i passiv er det naturleg å tenkje seg at der står ein "agens" attom hendinga; stundom er dette også eksplisitt (jfr. 10), eventuelt kan også instrumentet handlinga blir utført med, vere nemnt (jfr. 11). -- Når verbet felle står i aktiv, blir derimot (oftast) agens subjekt og patients (alltid) objekt (jfr. 12).

* I andre høve skjer kausativeringa på heilt andre måtar enn her (ved "parverb"). Døme på andre typar av kausativ : ikkje-kausativ--konstruksjon:

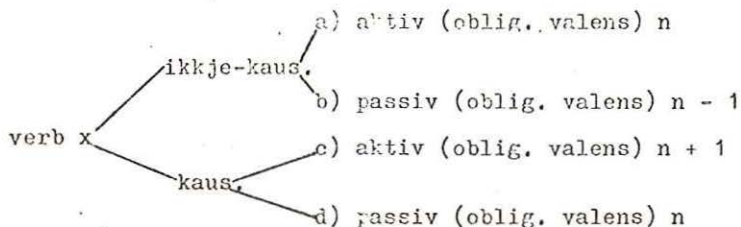
a. Verb ↔ adjektiv: sverte / (vere) svart, glede / (vere) glad

b. Heilt ulike verb: kruse / doy, knuse / sprekke

c. Heilt like verb: koke, køyre (t.d. far koker potetene / potetene koker; sjåføren køyre bussen / bussen køyre)

Historisk sett har denne siste gruppa auka i seinare tid ved at verb har gått over frå parverbgruppa og hit; jfr. tilhøvet i mange målføre ved verb som setje/sitje, hengje/hange, leggje/liggje, brenne(sv.)/brenne(st.) osv. -- Jfr. òg reklamespråksuttrykk som vara sel godt med selje brukt som 1-verdig verb (truleg under påverknad frå engelsk).

Ser me på passivering og kausativering i lys av valenslæra, så syner dei seg som motsette prosessar:

Døme:

- 13 a) ho søv
b) (bokmål)* det (der) soves
c) dei svøver henne
d) ho blir svøvd
- 14 a) ho får brevet
b) (bokmål)* brevet fås (der)
c) dei gjev henne brevet
d) ho blir gjeven brevet / brevet blir gjeve henne

Her ser me at eit 1-verdig verb (sove) blir 2-verdig ved kausativering (svøve) og eit 2-verdig (få) blir 3-verdig (gje), medan eit 1-verdig blir 0-verdig og eit 3-verdig blir 2-verdig ved passivering.

Vidare ser me i 13 at den logiske relasjonen mellom verbal og subjekt i a) og d) er den same som mellom verbal og direkte objekt i c); i 14 er der same relasjon mellom verbal og subjekt i a) (og stundom d)) som mellom verbal og indirekte objekt i c).

No er det stundom^{slik} det kan sjå ut som eit verb "misser" 2 valensar ved passivering, t.d. at eit 2-verdig verb blir 0-verdig:

- 15 a) (bokmål) han spiser potetene
b) " potetene blir spist
- 16 a) " han spiser mye fiskepudding
b) " det spises (mye fiskepudding)

* Slike uttrykk blir lite brukte på nynorsk

Dette skjer berre under visse tilhøve, nemleg når:

1) objektet i den aktive setninga har ubunden form (jfr. 15 b) kontra 16 b)). I passiv kan ein då ha såkalla presenteringskonstruksjon (jfr. Vinjes Kompendium s. 87 ff (1972)). *De ssa utan må*

2) objektet i den aktive setninga vere fakultativt (kumentelatast), jfr. eks 16 med dette dømet:

17 a) (bokmål) hun legger en plan

b) *det legges en plan

*b) "det legges

Som me ser av alle døma ovanfor, vil aldri eit ledd kunne ha same logiske relasjon som subjekt (eller objekt) til eit verb når verbet blir passivert (eller "kausativert"). Ved passivering av verb med berre eitt objekt får ein anten objektet frå aktivsetninga som "Vänleg" subjekt (jfr. setn. 12 og 9 s. 5 ovanfor) eller "eigentleg" subjekt ("objektssubjekt", jfr. Kompendiet s. 84 og eks. 16 og 17 a) og b) ovanfor). Men dersom verbet er intransitivt (dvs. tek berre ei nominal utfylling), så finst der sjølvstøtt ikkje noko objekt å gjere til subjekt. Ein set då inn det "formelle" subjektet det (evt. der/her) for å fylle den "innhaldstomme" subjektsplassen i den passive setninga (jfr. 13 b)). Det same skjer elles også i setningar med transitive verb der patiens er utelaten i passiv eller står på "objektsplassen" (16 b)).

Ved verb som regne og snø kan ein aldri ha noko "innhaldsord" som subjekt, berre det innhaldstomme "formelle" subjektet det (eller der/her). * Disse verba har me ovanfor kalla O-verdige. -- Det syner seg at slike verb aldri kan passiverast:

18 a) det snør

* b) det snøs(t), blir snødd

Dette følgjer naturleg av det me såg ovanfor om at den logiske relasjonen blir ein annan mellom verb og subjekt i passiv, og difor kan sjølvstøtt ikkje subjektet vere det same i ei aktiv og ei passiv setning, dersom dei skal ha same tyding. Men dermed

* I somme variantar av norsk bruker ein i staden han, men dette pronomenet er her truleg å vurdere på line med det i andre dialektar.

er det òg klart at 0-verdige verb ikkje kan nyttast i passiv, etter-
som dei berre kan ha det formelle det som subjekt.

Innanfor valenslora kan me så gje ei tilnærma "matematisk"
forklaring på dette tilhøvet, i og med at passivering fører til
reduksjon i valensen. Når denne er null frå før, så kan han
sjølvsagt ikkje bli endå mindre.

Likson ein har verb som ser like ut både som 1- og 2-verdige
(jfr. ovanfor s. 5, fotnote punkt c.), så har ein også verb som kan
sjå like ut både som 0- og 1-verdige. -- Døme:

- 19 (bokmål) det ringer
- 20 " klokka ringer
- 21 " kirketjeneren ringer
- 22 " det ringes

Her må ein oppfatte 22 som ei passivering av anten 21, der sub-
jektet er agens, eller 20, der subjektet er instrument (altså
anten 22 A det ringes av kirketjeneren eller 22 B det ringes
med klokka. Sjølv synest eg det er rimelegast å tolke 22 som
passiv av 21.). Ein kan derimot ikkje i noko fall ta 22 som ein
passivversjon av 19, for i denne setninga er verbet ringe 0-verdig,
og kan derfor ikkje passiverast.

